

**Uchwała Nr III/ 14 /23
Rady Gminy w Brodach**

z dnia 28 lutego 2023 r.

w sprawie przyjęcia Gminnego Programu Opieki Nad Zabytkami 2021- 2024

Na podstawie art. 18 ust. 2 pkt. 15 ustawy z dnia 8 marca 1990 roku o samorządzie gminnym (tekst jednolity Dz. U. z 2023 r., poz. 40), art. 87 ust. 3 i 4 ustawy z dnia 23 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (tekst jednolity Dz. U. z 2022 r., poz. 840), po uzyskaniu pozytywnej opinii Świętokrzyskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

Rada Gminy w Brodach uchwała:

§ 1.

Przyjmuje się „Gminny Program Opieki Nad Zabytkami na lata 2021-2024”, stanowiący załącznik do niniejszej uchwały.

§ 2.

Wykonanie uchwały powierza się Wójtowi Gminy Brody

§ 3.

Uchwała podlega ogłoszeniu w Dzienniku Urzędowym Województwa Świętokrzyskiego.

§ 4

Uchwała wchodzi w życie z dniem podjęcia.

UZASADNIENIE DO UCHWAŁY

w sprawie przyjęcia Gminnego Programu Opieki Nad Zabytkami na lata 2021- 2024

Gmina zgodnie z ustawą z dnia 8 marca 1990 roku o samorządzie gminnym (tekst jednolity Dz. U. z 2023 r., poz. 40), w zakresie zadań własnych realizuje sprawy dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami (art. 7 ust. 1 pkt 9). Natomiast obowiązek sporządzenia Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami nakłada na Gminę art. 87 ustawy z dnia 23 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (tekst jednolity Dz. U. z 2022 r., poz. 840).

Zgodnie z art. 87 ww. ustawy:

1. Zarząd województwa, powiatu lub wójt (burmistrz, prezydent miasta) sporządza na okres 4 lat odpowiednio wojewódzki, powiatowy lub gminny program opieki nad zabytkami.
2. Programy, o których mowa w ust. 1, mają na celu w szczególności:
 1. (uchylony)
 2. Uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej.
 3. Zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania.
 4. Wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego.
 5. Podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami.
 6. Określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków.
 7. Podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami przyjmuje się uchwałą Rada Gminy, po uzyskaniu opinii Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków (art. 87 ust. 3). Pozytywna opinia Świętokrzyskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków wydana została 30 stycznia 2023 roku, pismem znak: ZRRiD.RN.5120.4.2023. Program ogłaszany jest w Wojewódzkim Dzienniku Urzędowym (art. 87 ust. 4). Z realizacji Programu Wójt sporządza, co 2 lata, sprawozdanie, które przedstawia Radzie Gminy (art. 87 ust. 5).

GMINA BRODY

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI NA LATA 2021-2024

Zaopiniował:
Świętokrzyski Wojewódzki Konserwator Zabytków
w Kielcach

Pismo znak: ZRRiD.RN.5120.8.2022
z dnia 21 grudnia 2022 r.

Opracowała:
Patrycja Kwiecień

Zatwierdził:
Wójt Gminy Brody

ZAWARTOŚĆ OPRACOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

1. Wstęp	4
2. Podstawa prawna opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami	5
3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami	5
4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego	12
4.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami	12
4.2. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu	15
5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego	19
5.1. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy (analiza dokumentów programowych gminy)	19
5.2. Charakterystyka zasobów i analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy	22
5.2.1. Zarys historii obszaru gminy	22
5.2.2. Krajobraz kulturowy	24
5.2.3. Zabytki nieruchome	26
5.2.4. Zabytki ruchome	27
5.2.5. Zabytki archeologiczne	29
5.2.6. Zabytki w zbiorach muzealnych i innych	30
5.2.7. Dziedzictwo niematerialne	31
5.3. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony	33
5.4. Zabytki w gminnej ewidencji zabytków	34
5.5. Zabytki o najwyższym znaczeniu dla gminy	39
6. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego gminy. Analiza szans i zagrożeń	42
7. Założenia programowe	44
7.1. Priorytety programu opieki	44
7.2. Kierunki działań programu opieki	45
7.3. Zadania programu opieki	45
8. Instrumentarium realizacji programu opieki nad zabytkami	48
9. Zasady oceny realizacji programu opieki nad zabytkami	49
10. Źródła finansowania programu opieki nad zabytkami	51
11. Realizacja i finansowanie przez gminę zadań z zakresu ochrony zabytków	51
12. Część graficzna programu opieki nad zabytkami	55
13. Aneksy	58

1. Wstęp

Gmina Brody posiada zasoby dziedzictwa kulturowego oraz środowiska naturalnego, które mogą w znacznej mierze przyczynić się do rozwoju turystyki na terenie naszej gminy. „Dziedzictwo kulturowe stanowi dziś z jednej strony przedmiot ochrony, z drugiej zaś potencjał, który winien zostać wykorzystany dla przyszłego rozwoju”.

Niniejszy dokument stanowi kontynuację dotychczasowych działań na rzecz ochrony i opieki nad zabytkami na terenie Gminy Brody i stanowi aktualizację poprzedniego Programu Opieki nad Zabytkami dla Gminy Brody na lata 2017-2020.

Dziedzictwo kulturowe to ważny czynnik życia i działalności człowieka. Zabytki są nie tylko materialnym śladem przeszłości, lecz także cennym elementem kultury, przyczyniającym się do kształtowania przyjaznego otoczenia człowieka. Bogactwo i różnorodność dziedzictwa kultury może w istotny sposób przyczynić się do rozwoju społeczno - gospodarczego gminy, a tym samym do poprawy jakości życia jej mieszkańców.

Na szczególną uwagę na terenie gminy zasługują zabytki sakralne z niepowtarzalną w skali Krajowej, a także Europejskiej drewnianą dzwonnica z 1779 r., liczne przydrożne kapliczki, a także zabytki techniki na czele ze znajdującym się w herbie gminy zabytkowym przelewem wodnym z 1840 r., który przypomina o koncepcji uspławnienia rzeki Kamiennej wysuniętej przez ks. Stanisława Staszica.

Celem opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami jest poprawa stanu zachowania środowiska kulturowego oraz uświadamianie potrzeb i zasad ochrony tegoż środowiska wśród społeczeństwa gminy. Opieka nad zabytkami na terenie gminy będzie realizowana poprzez niżej wymienione zadania:

- a) inicjowanie i wspieranie działań edukacyjnych, informacyjnych, turystycznych i innych mających na celu propagowanie znajomości zabytków i opieki nad zabytkami,
- b) eksponowanie zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego,
- c) rozpoznawanie potrzeb dotyczących podejmowania działań zmierzających do zahamowania procesów degradacji zabytków i doprowadzania do poprawy stanu ich zachowania,
- d) wspieranie działań zmierzających do pozyskania środków finansowych na opiekę nad zabytkami,
- e) podejmowanie współpracy z właścicielami obiektów zabytkowych,
- f) uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków przy sporządzaniu i zmianie miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego oraz studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy.

2. Podstawa prawna opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami

Podstawą prawną sporządzenia niniejszego opracowania jest art. 87 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (tekst jednolity Dz.U. 2022 poz. 840 ze zm.).

Program opieki nad zabytkami na terenie Gminy Brody, zgodnie z art. 87 ust. 2 w/w ustawy ma na celu, w szczególności:

- a) Włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju,
- b) Uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej,
- c) Zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania,
- d) Wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego,
- e) Podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami,
- f) Określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków,
- g) Podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej jest podstawowym aktem prawnym w Polsce, według którego zabytki zostały objęte ochroną zadeklarowaną jako konstytucyjny obowiązek państwa i każdego obywatela (art. 5, art. 6 ust. 1 i art. 86 Konstytucji RP).

Kolejnym aktem prawnym jest ustawa o samorządzie gminnym z dnia 8 marca 1990 r. (tekst jednolity Dz.U. 2022 poz. 559), według której wykonywanie zadań w zakresie kultury i ochrony zabytków jest ustawowym obowiązkiem samorządów. Zgodnie z art. 7 ust.1 pkt 9 ustawy cyt.: „Zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty należy do zadań własnych gminy.

W szczególności zadania własne obejmują sprawy kultury, w tym bibliotek gminnych i innych instytucji kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami”.

Głównym aktem prawnym regulującym zasady ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce jest ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (tekst jednolity Dz.U. 2022 poz. 840). Obowiązująca ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wprowadziła pojęcia ochrony i opieki nad zabytkami:

Zabytkiem jest nieruchomość lub rzecz ruchoma, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową (art. 3 pkt 1).

Za zabytek nieruchomy uznaje się w szczególności: krajobrazy kulturowe, układy urbanistyczne, ruralistyczne i zespoły budowlane, dzieła architektury i budownictwa, dzieła budownictwa obronnego, obiekty techniki, cmentarze, parki, ogrody i inne formy zaprojektowanej zieleni, miejsca upamiętniające wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji (art. 3 ust. 2 i art. 6 ust. 1 pkt 1).

Za zabytek ruchomy uznaje się w szczególności dzieła sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej, kolekcje stanowiące zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje, numizmaty oraz pamiątki historyczne, a zwłaszcza militaria, sztandary, pieczęcie, odznaki, medale i ordery, wytwory techniki, a zwłaszcza urządzenia, środki transportu oraz maszyny i narzędzia świadczące o kulturze materialnej, charakterystyczne dla dawnych oraz nowych form gospodarki, dokumentujące poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego, materiały biblioteczne, instrumenty muzyczne, wytwory sztuki ludowej i rękodzieła oraz inne obiekty etnograficzne, ponadto przedmioty upamiętniające wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji (art. 3 ust. 3 i art. 6 ust. 1 pkt 2).

Za zabytki archeologiczne uznaje się zabytek nieruchomy, będący powierzchnią, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów albo zabytek ruchomy, będący tym wytworem. W szczególności pozostałości terenowe pradziejowego i historycznego osadnictwa, cmentarzyska, kurhany, relikty działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej (art. 3 ust. 4 i art. 6 pkt 3).

Za instytucję kultury wyspecjalizowaną w opiece nad zabytkami uznaje się instytucję kultury w rozumieniu przepisów o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej, której celem statutowym jest sprawowanie opieki nad zabytkami (art. 3 ust. 5).

Prace konserwatorskie to działania mające na celu zabezpieczenie i utrwalenie substancji zabytku, zahamowanie procesów jego destrukcji oraz dokumentowanie tych działań (art. 3 ust. 6).

Prace restauratorskie są działaniami mającymi na celu wyeksponowanie wartości artystycznych i estetycznych zabytku, w tym, jeżeli istnieje taka potrzeba, uzupełnienie lub odtworzenie jego części, oraz dokumentowanie tych działań (art. 3 ust. 7).

Roboty budowlane to roboty budowlane w rozumieniu przepisów Prawa budowlanego, podejmowane przy zabytku lub w otoczeniu zabytku (art. 3 ust. 8).

Badania konserwatorskie są działaniami mającymi na celu rozpoznanie historii i funkcji zabytku, ustalenie użytych do jego wykonania materiałów i zastosowanych technologii, określenie stanu zachowania tego zabytku oraz opracowanie diagnozy, projektu i programu prac konserwatorskich, a jeżeli istnieje taka potrzeba, również programu prac restauratorskich (art. 3 ust. 9).

Badania architektoniczne to działania ingerujące w substancję zabytku, mające na celu rozpoznanie i udokumentowanie pierwotnej formy obiektu budowlanego oraz ustalenie zakresu jego kolejnych przekształceń (art. 3 ust. 10).

Badania archeologiczne to działania mające na celu odkrycie, rozpoznanie, udokumentowanie i zabezpieczenie zabytku archeologicznego (art. 3 ust. 11).

Historyczny układ urbanistyczny lub ruralistyczny to przestrzenne założenie miejskie lub wiejskie, zawierające zespoły budowlane, pojedyncze budynki i formy zaprojektowanej zieleni, rozmieszczone w układzie historycznych podziałów własnościowych i funkcjonalnych, w tym ulic lub sieci dróg (art. 3 ust. 12).

Historyczny zespół budowlany stanowi powiązana przestrzennie grupa budynków wyodrębniona ze względu na formę architektoniczną, styl, zastosowane materiały, funkcję, czas powstania lub związek z wydarzeniami historycznymi (art. 3 ust. 13).

Krajobraz kulturowy to przestrzeń historycznie ukształtowana w wyniku działalności człowieka, zawierająca wytwory cywilizacji oraz elementy przyrodnicze (art. 3 ust. 14).

Otoczeniem jest teren wokół lub przy zabytku wyznaczony w decyzji o wpisie tego terenu do rejestru zabytków, w celu ochrony wartości widokowych zabytku oraz jego ochrony przed szkodliwym oddziaływaniem czynników zewnętrznych (art. 3 ust. 15).

Ochrona zabytków według art. 4 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami polega, w szczególności, na podejmowaniu przez organy administracji publicznej działań mających na celu:

- 1) Zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwale zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie,
- 2) Zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków,
- 3) Udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków,
- 4) Przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę,
- 5) Kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków,
- 6) Uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

Opieka nad zabytkiem sprawowana przez jego właściciela lub posiadacza polega według art. 5 w/w ustawy, w szczególności, na zapewnieniu warunków:

- 1) Naukowego badania i dokumentowania zabytku,
- 2) Prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku,
- 3) Zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie,
- 4) Korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwale zachowanie jego wartości,
- 5) Popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii kultury.

Ochronie i opiece, bez względu na stan zachowania według art. 6 w/w ustawy, podlegają:

- 1) Zabytki nieruchome będące w szczególności:
 - a) krajobrazami kulturowymi,
 - b) układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi,

- c) dziełami architektury i budownictwa,
- d) dziełami budownictwa obronnego,
- e) obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi,
- f) cmentarzami,
- g) parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni,
- h) miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji.

2) Zabytki ruchome będące w szczególności:

- a) dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej,
- b) kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje,
- c) numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami,
- d) wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego,
- e) materiałami bibliotecznymi, o których mowa w art. 5 ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (tekst jednolity Dz.U. 2019 poz. 1479),
- f) instrumentami muzycznymi,
- g) wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi,
- h) przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji.

3) Zabytki archeologiczne będące w szczególności:

- a) pozostałościami terenowymi pradziejowego historycznego osadnictwa,
- b) cmentarzyskami,
- c) kurhanami,
- d) relikdami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

Ochronie mogą podlegać nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej.

Formami ochrony zabytków według art. 7 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami są:

- 1) wpis do rejestru zabytków,
- 2) uznanie za pomnik historii,
- 3) utworzenie parku kulturowego,
- 4) ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego.

Art. 16 ust. 1 w/w ustawy stwierdza, że Rada gminy, po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków, na podstawie uchwały, może utworzyć park kulturowy w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej.

Art. 17 w/w ustawy informuje, że na terenie parku kulturowego lub jego części mogą być ustanowione zakazy i ograniczenia dotyczące:

- 1) Prowadzenia robót budowlanych oraz działalności przemysłowej, rolniczej, hodowlanej, handlowej lub usługowej,
- 2) Zmiany sposobu korzystania z zabytków nieruchomych,
- 3) Umieszczania tablic, napisów, ogłoszeń reklamowych i innych znaków niezwiązanych z ochroną parku kulturowego, z wyjątkiem znaków drogowych i znaków związanych z ochroną porządku i bezpieczeństwa publicznego, z zastrzeżeniem art. 12 ust. 1,
- 4) Składowania lub magazynowania odpadów,
- 5) W razie ograniczenia sposobu korzystania z nieruchomości na skutek ustanowienia zakazów i ograniczeń, o których mowa w ust. 1, stosuje się odpowiednio przepisy art. 131-134 ustawy z dnia 27 kwietnia 2001 r. - Prawo ochrony środowiska (tekst jednolity Dz.U. 2021 poz. 1973).

Ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami zgodnie z art. 18 powołanej ustawy uwzględnia się przy sporządzaniu i aktualizacji koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju, strategii rozwoju województw, planów zagospodarowania przestrzennego województw, analiz i studiów z zakresu zagospodarowania przestrzennego powiatu, strategii rozwoju gmin, studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego. W koncepcji, strategiach, analizach, planach i studiach, o których mowa, w szczególności:

- 1) Uwzględnia się krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami,
- 2) Określa się rozwiązania niezbędne do zapobiegania zagrożeniom dla zabytków, zapewnienia im ochrony przy realizacji inwestycji oraz przywracania zabytków do jak najlepszego stanu,
- 3) Ustala się przeznaczenie i zasady zagospodarowania terenu uwzględniające opiekę nad zabytkami.

W studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego zgodnie z art. 19 w/w ustawy uwzględnia się w szczególności ochronę:

- 1) Zabytków nieruchomości wpisanych do rejestru i ich otoczenia,
- 2) Innych zabytków nieruchomości, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków,
- 3) Parków kulturowych.

W przypadku gdy gmina posiada gminny program opieki nad zabytkami, ustalenia tego programu uwzględnia się w studium i planie.

W studium i planie ustala się, w zależności od potrzeb, strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków.

Projekty i zmiany planu zagospodarowania przestrzennego województwa oraz miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego zgodnie z art. 20 w/w ustawy podlegają uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

Ewidencja zabytków zgodnie z art. 21 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami jest podstawą dla sporządzania programów opieki nad zabytkami przez województwa, powiaty i gminy.

Zgodnie z art. 22 w/w ustawy Wójt (burmistrz, prezydent miasta) prowadzi gminną ewidencję zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomości z terenu gminy, objętych wojewódzką ewidencją zabytków.

Organami ochrony zabytków (art. 89) są:

- 1) Minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje Generalny Konserwator Zabytków,
- 2) Wojewoda, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje wojewódzki konserwator zabytków.

Uregulowania prawne dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami znajdują się w wielu obowiązujących ustawach, w tym w:

- 1) Ustawie z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (tekst jednolity Dz.U. 2022 poz. 503),
- 2) Ustawie z dnia 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane (t. j. Dz.U. 2021 poz. 2351 ze zm.),
- 3) Ustawie z dnia 27 kwietnia 2001 r. – Prawo ochrony środowiska (t. j. Dz.U. 2021 poz. 1973 ze zm.),
- 4) Ustawie z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (t. j. Dz.U. 2022 poz. 916),
- 5) Ustawie z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (t. j. Dz.U. 2021 poz. 1899 ze zm.),
- 6) Ustawie z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej (t. j. Dz.U. 2020 poz. 194 ze zm.),
- 7) Ustawie z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie (t. j. Dz.U. 2022 poz. 1327 ze zm.).

Zasady ochrony zabytków znajdujących się w muzeach i w bibliotekach zostały określone w:

- 1) Ustawie z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach (t. j. Dz.U. 2022 poz. 385),
- 2) Ustawie z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (t. j. Dz.U. 2019 poz. 1479 ze zm.).

Ochronę materiałów archiwalnych regulują przepisy:

- 1) Ustawy z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach (t. j. Dz.U. 2020 poz. 164 ze zm.)

4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

4.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

Dokumentem strategicznym określającym politykę Państwa w obszarze ochrony zabytków jest przyjęty przez Radę Ministrów w dniu 13.08.2019 r. **Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2019-2022.**

Celem głównym Krajowego Programu jest: Stworzenie warunków dla zapewnienia efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami. Cel ten odwołuje się wprost do Strategii Rozwoju Kapitału Społecznego 2030: Cel szczegółowy 2 - Wzmacnianie roli kultury w budowaniu tożsamości i postaw obywatelskich. Wdrażanie Krajowego Programu Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami odbywa się w ramach trzech celów szczegółowych oraz ich kierunków działania:

1. Optymalizacja systemu ochrony dziedzictwa kulturowego:
 - 1.1. Wzmocnienie systemu ochrony na poziomie lokalnym,
 - 1.2. Wzmocnienie systemu ochrony na poziomie centralnym.
2. Wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami:
 - 2.1. Merytoryczne wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami,
 - 2.2. Podnoszenie bezpieczeństwa zasobu zabytkowego.
3. Budowanie świadomości społecznej wartości dziedzictwa kulturowego:
 - 3.1. Upowszechnianie wiedzy na temat dziedzictwa kulturowego i jego wartości,
 - 3.2. Tworzenie warunków dla sprawowania społecznej opieki nad zabytkami.

Cele realizowane są poprzez kierunki działań, a następnie zadania wpisane w szczegółowy harmonogram ich realizacji oraz plan finansowy. Jednocześnie ważne znaczenie mają nakreślone w tym dokumencie zadania, które mają usprawnić proces tworzenia warunków dla zapewnienia efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami:

- a) Szkolenia dla jednostek samorządu terytorialnego w zakresie zarządzania dziedzictwem kulturowym, w tym pracowników merytorycznych, z uwzględnieniem zagadnień z zakresu planowania przestrzennego i dostępności dla osób z niepełnosprawnościami,
- b) Budowanie zasobu wiedzy o ochronie dziedzictwa kulturowego na poziomie lokalnym, regionalnym i centralnym,
- c) Merytoryczne wsparcie procesu planowania i rewitalizacji w gminach,
- d) Konkurs Generalnego Konserwatora Zabytków nagradzający gminy za modelowe wdrożenie programów opieki nad zabytkami,
- e) Wspieranie rozwijania kompetencji zawodowych przez pracowników służb konserwatorskich,
- f) Ewaluacja stosowanych standardów i metod konserwatorskich,
- g) Wsparcie działań dokumentacyjnych zasobu zabytkowego,
- h) Powołanie Centrum Architektury Drewnianej,
- i) Upowszechnienie standardów i metod konserwatorskich dla wybranych zasobów zabytkowych (wybór zasobów, wypracowanie zaleceń dla opiekunów zasobu

- zabytkowego dotyczących metod konserwacji, adaptacji, dokumentacji i badań, upowszechnianie przez bazę wiedzy),
- j) Podniesienie bezpieczeństwa zabytków ruchomych przez sprzyjanie intensyfikacji współpracy z opiekunami zabytków przez właściwe służby i instytucje,
 - k) Kampania społeczno - edukacyjna w mediach, z uwzględnieniem aspektu profilaktyki w dziedzinie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami i dostępności do zabytków dla osób z niepełnosprawnościami,
 - l) Tworzenie narzędzi edukacyjnych dla szkół i instytucji kultury, z uwzględnieniem aspektu profilaktyki w dziedzinie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami,
 - m) Program dotacyjny dla organizacji pozarządowych w zakresie popularyzowania i upowszechniania wiedzy o dziedzictwie kulturowym, budowania świadomości lokalnej, a także włączania społeczeństwa w opiekę nad zasobem dziedzictwa kulturowego.

Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego (współdziałanie, kultura, kreatywność) 2030

(SRKS) stanowi kontynuację i aktualizację przyjętej uchwałą nr 61 Rady Ministrów z dnia 26 marca 2013 r. Strategii Rozwoju Kapitału Społecznego 2020 (M.P. 2013 poz. 378).

Misją Strategii Rozwoju Kapitału Społecznego (współdziałanie, kultura, kreatywność) 2030 jest zwiększenie zaangażowania obywateli w życie publiczne, wzmacnianie roli kultury w budowaniu tożsamości i postaw obywatelskich oraz zwiększenie wykorzystania potencjału kulturowego i kreatywnego dla rozwoju. Zgodnie z Uchwałą Rady Ministrów nr 155 w sprawie przyjęcia „Strategii Rozwoju Kapitału Społecznego (współdziałanie, kultura, kreatywność) 2030” (M.P. 2020 poz. 1060) określono:

Cel główny: Wzrost jakości życia społecznego i kulturalnego Polaków oraz priorytety:

1. Zwiększenie zaangażowania obywateli w życie publiczne,
2. Wzmacnianie roli kultury w budowaniu tożsamości i postaw obywatelskich,
3. Wzmocnienie rozwoju społeczno - gospodarczego kraju przez sektory kultury i kreatywne.

Cele szczegółowe realizowane będą w ramach projektów strategicznych, przypisanych do zakresu interwencji SRKS, jakimi są między innymi Narodowy Program Wspierania Rozwoju Społeczeństwa Obywatelskiego oraz Kształtowanie Postaw Patriotycznych. Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego definiuje również dodatkowe projekty strategiczne, w szczególności Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami.

System realizacji SRKS stanowi jeden z elementów szerszego systemu zarządzania rozwojem Polski. Oznacza to m.in., że opiera się on na wspólnych standardach realizacji polityki rozwoju w Polsce, w szczególności w zakresie zintegrowanego zarządzania, monitorowania oraz ewaluacji.

4.2. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu

Strategia Rozwoju Województwa Świętokrzyskiego 2030+ przyjęta w dniu 29 marca 2021 r. uchwałą Nr XXX/406/21 przez Sejmik Województwa Świętokrzyskiego to najważniejszy i podstawowy dokument samorządu województwa określający obszary, cele i kierunki polityki rozwoju regionu, stanowiący punkt wyjścia do przygotowania pozostałych regionalnych dokumentów strategicznych i operacyjnych. Stanowi on odpowiedź władz regionu na nowe uwarunkowania oraz globalne i wewnętrzne wyzwania stojące przed województwem świętokrzyskim. Przedstawia spójny plan działania w perspektywie najbliższych dziesięciu lat oraz propozycję współpracy skierowaną do wszystkich podmiotów zainteresowanych rozwijaniem potencjału społeczno - gospodarczego regionu świętokrzyskiego. Misja rozwoju Województwa Świętokrzyskiego opiera się na działaniach Samorządu Województwa Świętokrzyskiego, który:

- tworzy przestrzeń współdziałania, pozwalającą na wykorzystanie potencjału mieszkańców i przedsiębiorców regionu dla budowania wspólnoty o wysokim kapitale społecznym i rosnącej zdolności konkurencyjnej,
- uzyskuje konsensus w regionie wokół najważniejszych celów strategicznych i przedsięwzięć, służących modernizacji i transformacji ścieżki rozwoju województwa,
- pozyskuje kapitał stymulujący rozwój regionu, obejmujący publiczne środki finansowe (od wspólnotowych po lokalne), środki prywatne (w tym – nowe inwestycje zewnętrzne).

Strategia Rozwoju Województwa Świętokrzyskiego 2030+ kładzie nacisk na cztery główne obszary:

1. Gospodarka (Cel 1. Inteligentna gospodarka i aktywni ludzie),
2. Środowisko (Cel 2. Przyjazny dla środowiska i czysty region),
3. Demografia (Cel 3. Wspólnota i bezpieczna przestrzeń, które łączą ludzi),
4. Zarządzanie (Cel 4. Horyzontalny – Sprawne zarządzanie regionem).

Według Strategii Rozwoju Województwo Świętokrzyskie posiada bogate zasoby dziedzictwa kulturowego, wpływające na pozytywny wizerunek regionu i stanowiące podstawę oferty turystycznej regionu. Natomiast na terenie gminy brak jest odpowiedniego wyeksponowania i przedstawienia zasobów dziedzictwa kulturowego skierowanych do turystów, a jednym z podstawowych form uczestnictwa w kulturze jest czytelnictwo. Przedstawione kierunki działań w strategii są zbieżne z założeniami zadań na poziomie gminy.

W **Strategii Rozwoju Powiatu Starachowickiego na lata 2014-2020** jako jeden ze strategicznych celów zostało przyjęte rozszerzenie oferty kulturalnej powiatu, w ramach którego znajduje się zadanie: ochrona i rozwój dziedzictwa naturalnego i kulturowego. Uzasadnieniem dla umieszczenia w programie tego celu jest to, że powiat jest dość bogaty w atrakcje turystyczne, znajduje się tu wiele zabytków, z których część pochodzi z XII wieku. Klasztor O.O Cystersów, liczne kościoły, zespoły dworskie, zapory wodne i wiele innych interesujących obiektów świadczą o dużym potencjale turystycznym regionu. Ważnymi elementami oferty powiatu jest Muzeum Przyrody i Techniki Ekomuzeum im. Jana Pazdura w Starachowicach oraz Starachowicka Kolej Wąskotorowa.

Cele i kierunki rozwoju powiatu są ściśle powiązane z możliwościami rozwoju jakie daje nam nasze dziedzictwo kulturowe. We wszystkich gminach powiatu znajdują się zabytki, które należałoby wyeksponować w celu rozwoju turystyki oraz ochrony przed zniszczeniem i zapomnieniem. Przyjęte przez powiat zadania szczególnie zadanie 3.5.3. Ochrona i rozwój dziedzictwa naturalnego i kulturowego są zbieżne z niniejszym programem. Program opieki nad zabytkami na poziomie gminy będzie nawiązywał do przyjętych celów i zadań na poziomie powiatu.

Kontynuację Strategii stanowi „Aktualizacja Strategii Rozwoju Powiatu Starachowickiego na lata 2014-2023”. Zapisana w niej misja rozwoju i cele strategiczne pozostają nadal ważne dla rozwoju powiatu, a niektóre cele operacyjne i zadania zostały zmodyfikowane. Najważniejszy dla tego opracowania jest Cel strategiczny nr 4, tj. Podniesienie atrakcyjności turystycznej powiatu starachowickiego, który skupia się na zabytkach techniki położonych na terenie powiatu.

Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Świętokrzyskiego został przyjęty 22.09.2014 r. uchwałą Sejmiku Województwa Świętokrzyskiego Nr XLVII/833/14. Plan Zagospodarowania jest planem o charakterze regionalnym, stanowiącym pomost między planowaniem krajowym, a planowaniem miejscowym. Według Planu wiodącą zasadą regionalnej polityki przestrzennej winno być integrowanie działań gospodarczych,

politycznych i społecznych, podejmowanych na różnych poziomach zarządzania, z utrzymaniem równowagi środowiska naturalnego, trwałości podstawowych procesów przyrodniczych oraz zachowaniem najcenniejszych wartości krajobrazu. Wśród nadrzędnych priorytetów zagospodarowania przestrzennego w dokumencie tym eksponuje się:

- 1) wymagania ładu przestrzennego, urbanistyki i architektury;
- 2) walory architektoniczne i krajobrazowe;
- 3) wymagania ochrony środowiska przyrodniczego, zdrowia oraz bezpieczeństwa ludzi i mienia, a także wymagania osób niepełnosprawnych;
- 4) wymagania ochrony dziedzictwa kulturowego i dóbr kultury;
- 5) walory ekonomiczne przestrzeni i prawo własności;
- 6) potrzeby obronności i bezpieczeństwa państwa.

Z uwagi na tematykę niniejszego opracowania, istotny dla niego jest przede wszystkim punkt dotyczący ochrony dziedzictwa kulturowego, zmierzający do utrwalenia tożsamości kulturowej regionu oraz wkomponowania przestrzeni historycznej we współczesne procesy rozwojowe. Bogactwo zasobów dziedzictwa kulturowego regionu — zarówno formalnie uznanych za zabytki jak i pozostałych (w tym historycznych krajobrazów kulturowych, miejsc historycznych, itp.), daje szansę ich pełnego wykorzystania dla promocji turystycznej regionu, stanowi przy tym decydujący składnik tożsamości kulturowej mieszkańców, źródło lokalnej dumy, motyw do twórczej kontynuacji wartościowej tradycji w kształtowaniu przestrzeni i materiał długofalowych badań naukowych. Szczególnie dużą rolę odgrywają tu obszary i zespoły zabytkowe oraz obiekty unikatowe w skali europejskiej lub światowej, m.in. takie jak: rozległy obszar Staropolskiego Okręgu Przemysłowego nasycony zabytkami przemysłu XVII–XIX w., a w nim obszar Doliny Rzeki Kamiennej. Pozostałości po dawnej świetności tego okręgu oraz pięknych architektonicznie budowli możemy obserwować na terenie gminy, gdzie znajduje się zabytkowy przelew wodny czy budynek zarządu pudlingarni.

W Planie zagospodarowania przestrzennego dla województwa świętokrzyskiego określono istniejące zagrożenia dla zasobów dziedzictwa kulturowego. Do współczesnych zagrożeń zasobów dziedzictwa kulturowego należy zaliczyć:

- 1) rozwój osadnictwa i infrastruktury technicznej, w tym: postępujące rozproszenie zabudowy wiejskiej i podmiejskiej, sąsiedztwo obcych i agresywnych form nowych budowli, „drutowanie” krajobrazu, potencjalne niszczenie stanowisk archeologicznych w trakcie prac ziemnych i pełna destrukcja na obszarach zbiorników wodnych,

- 2) odkładanie w czasie remontów zabytkowych obiektów i założeń może powodować utratę walorów zabytkowych oraz wzrost kosztów prac remontowych, które niewspółmiernie rosną wraz z pogarszaniem się stanu zabytku,
- 3) opuszczone obiekty sakralne byłych gmin żydowskich, niszczące zbory i obiekty ariańskie i kalwińskie, zarastające cmentarze obcych wojsk, powodują wymazywanie materialnych śladów wielokulturowej historii regionu, będącej elementem jego tożsamości.

Ograniczona możliwość adaptacji drewnianych obiektów zabytkowych wiejskiej i miejskiej zabudowy mieszkalnej lub gospodarczej na współczesne cele użytkowe, wysokie koszty remontów – niewspółmierne do możliwości właścicieli, prowadzą te obiekty do ruiny i rozbiórki.

Wśród wojewódzkich dokumentów programowych podstawowe znaczenie posiada **Program opieki nad zabytkami województwa świętokrzyskiego na lata 2013 – 2016 (POZ)**, przyjęty Uchwałą Nr XXIX/524/13 Sejmiku Woj. Świętokrzyskiego z dnia 25 marca 2013 r., który uaktywnia następujące kierunki działań priorytetowych:

- 1) zintegrowanie działań: jednostek samorządowych wszystkich szczebli, instytucji rządowych, kulturalnych, oświatowych i badawczych, organizacji pozarządowych oraz właścicieli prywatnych obiektów zabytkowych,
- 2) podjęcie działań hamujących degradację środowiska kulturowego oraz przywracających wartość obszarom i obiektom zabytkowym,
- 3) kształtowanie poczucia tożsamości kulturowej województwa oraz konieczności zachowania dziedzictwa wśród mieszkańców,
- 4) właściwe wykorzystanie środków zewnętrznych.

Na chwilę obecną powiat starachowicki nie posiada opracowanego **Powiatowego Programu opieki nad zabytkami**.

5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

5.1. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy (analiza dokumentów programowych gminy)

Strategia Rozwoju Gminy Brody przyjęta w 2014 roku przez Radę Gminy w Brodach pełni misję wszechstronnej poprawy sytuacji w gospodarce, życiu społecznym, stanie środowiska przyrodniczego i kulturowego. Wyraża wartości nadrzędne, jakimi należy kierować się w doborze celów strategicznych i wspomagania rozwoju społeczno - gospodarczego.

W ramach celów tworzących misję strategii rozwoju gminy Brody przyjęto takie wartości jak:

- 1) Poprawa stanu infrastruktury technicznej,
- 2) Zwiększona dostępność komunikacyjna,
- 3) Ożywienie gospodarcze i społeczne poprzez poprawę harmonii przestrzennej w gminie,
- 4) Kreowanie postaw przedsiębiorczych i aktywności zawodowej wśród mieszkańców,
- 5) Wzrost atrakcyjności inwestycyjnej gminy,
- 6) Zwiększony udział turystyki w gospodarce gminy,
- 7) Doskonalenie jakości usług świadczonych dla mieszkańców,
- 8) Zapewnienie wysokiego standardu życia lokalnej społeczności,
- 9) Poprawa atrakcyjności kulturalnej oraz wsparcie inicjatyw sportowych.

Misją Gminy Brody określoną w Strategii jest stworzenie mieszkańcom jak najlepszych warunków do życia i wszechstronnego rozwoju poprzez wykorzystanie walorów turystycznych i przyrodniczych, wspieranie lokalnych inicjatyw, w tym w szczególności w obszarze kultury i sportu.

Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Brody przyjęte 23 grudnia 2021 r. uchwałą Nr XVI/107/21 Rady Gminy Brody za nadrzędny, zasadniczy cel rozwoju i przekształceń struktury Gminy Brody uznało wykazanie przestrzennych możliwości i ograniczeń rozwoju gminy, w szczególności jej zadań własnych i zobowiązań w zakresie zadań ponadlokalnych, z uwzględnieniem obowiązku ochrony środowiska kulturowego i przyrodniczego, na podstawie uwarunkowań przyrodniczych, kulturowych istniejącego zainwestowania oraz sytuacji demograficzno – gospodarczej gminy.

Osiągnięcie tego celu wiąże się również z odpowiednim wyeksponowaniem zabytków oraz zabezpieczeniem ich przed niszczeniem, jak również przeprowadzaniem systematycznych renowacji. Cele strategiczne gminy to:

- 1) Wzrost atrakcyjności Gminy Brody jako miejsca zamieszkania,
- 2) Wzrost atrakcyjności turystycznej i rekreacyjnej Gminy Brody,
- 3) Wzrost potencjału gospodarczego Gminy Brody.

Dla osiągnięcia w/w celów konieczna jest realizacja następujących celów operacyjnych:

- 1) rozbudowę i modernizację komunalnej infrastruktury technicznej;
- 2) rozbudowę i modernizację infrastruktury turystycznej, rekreacyjnej i kulturalnej;
- 3) rozbudowę i modernizację infrastruktury drogowej oraz zapewnienie bezpieczeństwa komunikacyjnego;
- 4) poszerzenie oferty oświatowej i edukacyjnej;
- 5) poprawę zewnętrznej i wewnętrznej dostępności komunikacyjnej gminy;
- 6) wzrost aktywności obywatelskiej, społecznej i gospodarczej;
- 7) rozwój sektora mikro i małych przedsiębiorstw;
- 8) poprawę ładu przestrzennego w gminie;
- 9) promocję oferty turystycznej i rekreacyjnej gminy;
- 10) osiągnięcie i utrzymanie dobrego stanu środowiska naturalnego;
- 11) osiągnięcie wysokiej jakości usług ochrony zdrowia.

Wskazane w Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego zabytki stanowiły podstawę do utworzenia gminnej ewidencji zabytków. Została ona przyjęta Zarządzeniem nr 126/2022 Wójta Gminy Brody z dnia 20 lipca 2022 r. W celu ochrony tych obiektów ustalono:

- 1) utrzymanie obiektów z zachowaniem ich formy i substancji;
- 2) zakaz przekształcania obiektów w sposób powodujący obniżenie ich wartości kulturowych i historycznych;
- 3) prowadzenie wszelkich prac budowlanych przy obiektach i w ich bezpośrednim otoczeniu z uwzględnieniem ich właściwego zachowania i ekspozycji zgodnie z przepisami odrębnymi;
- 4) nakaz prowadzenia wszelkich prac projektowych i realizacyjnych pod nadzorem konserwatorskim organu ds. ochrony zabytków;
- 5) nakaz uzgadniania wszystkich projektów dotyczących obiektów i terenów w właściwym organem ds. ochrony zabytków.

Lokalny Program Rewitalizacji dla Gminy Brody na lata 2017-2023 został przyjęty w dniu 29 grudnia 2017 roku uchwałą Rady Gminy Brody Nr XIII/100/17. Dokument zawiera szczegółowy plan wieloletniego procesu rewitalizacji, która zakłada optymalne wykorzystanie specyficznych uwarunkowań danego obszaru oraz wzmocnienie jego lokalnych potencjałów (w tym także kulturowych). Cechą charakterystyczną procesu rewitalizacji jest skoordynowanie i zintegrowanie wielu działań oraz zachowanie zgodności z celami interesariuszy tego procesu.

Podstawowym celem programu jest wyprowadzenie ze stanu kryzysowego najbardziej zdegradowanych obszarów gminy poprzez kompleksową realizację przedsięwzięć uwzględniających aspekt społeczny, gospodarczy, przestrzenny, środowiskowy i kulturowy. Efektem końcowym podjętych działań będzie poprawa jakości życia mieszkańców obszarów objętych rewitalizacją jak również społeczności całej gminy.

W ramach Programu przyjęto następujące cele główne:

- 1) Sfera społeczna – Wzrost aktywności społecznej mieszkańców gminy,
- 2) Sfera gospodarcza – Ożywienie gospodarcze,
- 3) Sfera przestrzenna – Rozwój turystyki poprzez dostosowanie i przekształcenie aktualnej bazy turystyczno - rekreacyjnej do nowych funkcji.

W związku z tematyką opracowania, na szczególne uwzględnienie zasługuje kierunek działań numer 5 w sferze przestrzennej, tj: „Odnowa zabytków, obiektów kulturalnych i dziedzictwa kulturowego (miejsca zabytkowe, miejsca pamięci, kultu religijnego). Głównym celem podejmowanych działań w sferze przestrzennej będzie utworzenie na rewitalizowanych obszarach przestrzeni publicznej dostępnej dla mieszkańców i turystów odwiedzających gminę. Program zawiera szereg planowanych projektów i przedsięwzięć rewitalizacyjnych, które powstały w oparciu o konsultacje społeczne z przedstawicielami różnych środowisk. W opisach przedsięwzięć wymieniono między innymi nazwę i wskazano podmioty go realizujące, opisano zakres realizowanych zadań, lokalizację (miejsce prowadzenia danego projektu), szacowaną wartość, prognozowane rezultaty wraz ze sposobem ich oceny i zmierzenia w odniesieniu do celów rewitalizacji.

Plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych dla gminy Brody zatwierdzony przez Starostę Starachowickiego oraz Świętokrzyskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w 2005 r. wskazuje spodziewane zagrożenia dla

zabytków oraz sposoby ich ochrony. Z analizy zagrożenia zabytków nieruchomych wynika, że dla jedenastu zabytków zagrożeniami są pożary i akty wandalizmu, dla dwóch zabytków w Krynkach dodatkowym zagrożeniem mogą być rabunki, z uwagi na wyposażenie kościoła oraz otoczenia kościoła wraz z bramą, gdzie mieści się dzwon z 1581 roku. Dla jednego zabytku położenie w pobliżu strategicznego celu wojskowego jakim jest tama na rzece Kamiennej w Brodach. Prowadzenie gminnej ewidencji zabytków w formie kart adresowych przez wójta, wpisanie do rejestru zabytków decyzją konserwatora, oznakowanie zabytków obiektów znakiem „Konwencji Haskiej”, objęcie ochroną zabytków w planie zagospodarowania przestrzennego może prowadzić do ochrony zabytków.

Pokazane cele i zadania w w/w dokumentach o znaczeniu strategicznym oraz wyznaczających kierunki polityki przestrzennej na poziomie gminy nawiązują bezpośrednio lub pośrednio do ochrony dziedzictwa kulturowego.

5.2. Charakterystyka zasobów i analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy

5.2.1. Zarys historii obszaru gminy

Od najdawniejszych czasów Dolina Kamiennej stanowiła dogodne miejsce do zakładania osad ludzkich. Już w pierwszych wiekach naszej ery niezliczone ognie dymarek rozświetlały tajemniczym blaskiem nocie północnej części Gór Świętokrzyskich i okolic nad Kamienną. Na wielką skalę produkowano tu żelazo cenione w cesarstwie rzymskim. Dziś wystarczy trochę poszukać, aby na terenie gminy Brody znaleźć starożytne kłocę żużla. Pierwsza wzmianka historyczna dotycząca naszych okolic pochodzi już z roku 1094. Król Władysław Herman przekazał aktem darowizny tereny, m. in. obecnej gminy Brody na własność biskupów krakowskich. Na początku XII w. król Bolesław Krzywousty uposażył benedyktynów na Św. Krzyżu przekazując im okolice Dziurowa i Kuczowa. Okres średniowiecza w naszym regionie zaznaczył się intensywnym rozwojem hutnictwa. Powstawały tu liczne kopalnie rudy i kuźnie (wieś Brody, Krynki, Stara Ruda, Kuczów), w których wytwarzane były różnorakie wyroby żelazne. Do dziś w wielu zakątkach lasu zachowały się ślady kopalń w postaci dołów otoczonych wałami.

Najdłuższą udokumentowaną historią, może się poszczycić wieś Krynki. Najprawdopodobniej w 1353 r. ufundowany został przez biskupa krakowskiego Bodzantę,

modrzewiowy kościół p.w. Św. Marcina. Pierwsze (zachowane do obecnych czasów) świadectwo pisane o istnieniu parafii w Krynkach pochodzi z 1384 r. Dużo zagadek historycznych kryją okolice Lubieni. Na jednym ze wzgórz prawdopodobnie istniało kiedyś grodzisko. W 1363 r. wydano prawo lokacji wsi na prawie niemieckim. Zapewne osada rozwijała się bujnie skoro w 1440 r. biskup Zbigniew Oleśnicki wystawił przywilej lokacji na prawie magdeburskim - miasta Lubienia. Z nieznanых przyczyn lokacji nie zrealizowano.

Bogactwa naturalne terenów obecnej gminy Brody sprzyjały rozwojowi górnictwa, hutnictwa i rzemiosła. Dla miejscowej ludności oznaczało to poszerzenie możliwości gospodarczych o udział w eksploatacji lasów (kurzenie węgla drzewnego), kopanie i transport rudy, prace przy dymarkach, fryszerkach i kuźnicach. Prace te wykonywali ludzie wolni. Właściciele terenu (duchowni) nie prowadzili sami działalności lecz wydzierżawiali te tereny tak zwanym kuźnikom, którzy organizowali przedsiębiorstwa hutnicze. Dochody kuźników musiały być znaczące, skoro dzierżawca kuźnicy Brodzkiej Mikołaj Zacharski z własnych środków ufundował w 1731 roku kościół w Krynkach, a inny dzierżawca Walenty Duracz, który dostarczał żelazo do budowy pierwszego mostu przez Wisłę w Warszawie oraz produkował uzbrojenie dla armii królewskiej (kule armatnie), został nobilitowany do stanu szlacheckiego przez króla Stefana Batorego.

Układ przestrzenny wsi ukształtował się już we wczesnym średniowieczu i zasadniczo nie ulegał zmianie w czasach nowożytnych. Nie zanikały wsie i nie tworzyły się nowe. Rozwój osadnictwa postępował przez rozwój przestrzenny istniejących miejscowości, poprzez powstawanie przysiółków, kolonii etc. Również rozwój demograficzny był powolny, wynikał tylko z przyrostu naturalnego miejscowej ludności.

Udokumentowana w pisanych źródłach historia przemysłu w tej miejscowości rozpoczyna się 19 stycznia 1624 roku. Wtedy to właśnie Mikołaj Szyszkowski, bratanek Marcina Szyszkowskiego, biskupa krakowskiego "odstąpił Mikołajowi Skarszewskiemu i jego żonie Annie z Biskupskich kuźnicę Bród w kluczu iłżeckim". Potwierdzenie dożywotniego użytkowania obiektu rodzina Skarszewskich uzyskała od administratora biskupstwa krakowskiego Jana Alberta Wazy w roku 1633, "za czynszem rocznym 24 złp, na rzecz biskupstwa i 5 złp na rzecz kapituły oraz 10 złp za spuszczenie stawu".

Od roku 1721 klucz brodzki z nadania biskupa krakowskiego Konstantego Szaniawskiego stanowi wyposażenie seminarium duchownego księży kamunistów w Kielcach. Z ich inicjatywy wybudowane tu dymarki istniały od roku 1784. Zakład nie przynosił jednak spodziewanych profitów. Jego modernizację przeprowadził w końcu XVIII wieku kolejny dzierżawca - Nowosielski, powstał wtedy półwielki piec i dwie fryszerki, zniszczone

i doprowadzone niemal do bezczynności przez dwie wielkie powodzie w latach 1812 i 1813. Nowosielski administrował zakładem do roku 1818. W tymże roku "dobra Brody \...\ zostały z pewnymi wyłączeniami oddane górnictwu jako posiadające wiele kuźnic i wielkich pieców". W roku 1819 fabryki Brodzkie ponownie puszczono w bieg.

Wyraźne ożywienie gospodarcze terenów obecnej Gminy Brody, nastąpiło za przyczyną ks. Stanisława Staszica i jego planu nowoczesnego kombinatu metalurgicznego, zlokalizowanego wzdłuż rzeki Kamiennej. Ważnym jego ogniwem była wybudowana w 1834 r. pudlingarnia i walcownia w Brodach, która przerabiała surówkę z wielkiego pieca w Starachowicach, w kowalne żelazo. Wszystkie urządzenia napędzane były dzięki energii spadku wód spiętrzonych przez tamę. Część przelewu i budynek administracji zakładu można oglądać do dziś. Okres prosperity nie trwał jednak długo. W 1903 r. potężna powódź zniszczyła tamę, część przelewu w Brodach i wszystkie zakłady przemysłowe zbudowane w Dolinie Kamiennej.

5.2.2. Krajobraz kulturowy

Gmina Brody leży w północnej części województwa świętokrzyskiego w granicach powiatu starachowickiego. Od strony północnej graniczy z województwem mazowieckim. Gmina położona jest ok. 50 km na północny – wschód od Kielc i graniczy z 8 gminami. Gminę z zachodu na wschód przecina rzeka Kamienna wzdłuż której wiódł szlak handlowy oraz z którą wiąże się miejscowe osadnictwo. Pierwsze udokumentowane ślady pobytu ludzi nad Kamienną pochodzą sprzed 14 000 lat p.n.e.

Pozostałością po dawnym osadnictwie na terenie gminy Brody są cenne zabytki m.in. kościół parafialny w Krynkach pw. Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny z 1727 r., którego fundatorem był Mikołaj Zacharski, dzierżawca Kuźnic Brodzkich. Świątynia ta posiada cenne zabytki również pochodzące z drewnianego kościoła, który uprzednio stał w tym miejscu. Należy bowiem dodać, że już w XIV wieku w Krynkach był kościół modrzewiowy, który dotrwał do XVIII w. Według księdza Jana Dąbrowskiego wcześniejszy kościół był wzniesiony w 1353 r. przez pochodzącego z tych stron biskupa krakowskiego Bodzantę. Przy kościele znajduje się drewniana dzwonnica datowana na 1779 r., niektóre elementy tego obiektu pochodzą z pierwotnego XIV - wiecznego kościoła. Dzwony również stanowią zabytki. Jeden z napisem: *Domine secundum Artus nostros noli nos judicare* z 1581 r. Drugi z napisem: *Ad laudem Dei Omnipotendis et Beatae Mariae Virginis* z 1605 r. Na terenie kościoła znajdują

się chrzcielnice kamienne: pierwsza w typie gotyckim, druga fundacji ks. Mateusza Jaroszewicza z 1703 r., trzecia wczesnoklasycystyczna z 1793 r. z herbem Jastrzębiec została umieszczona wewnątrz świątyni. W bezpośredniej bliskości kościoła znajduje się cmentarz grzebalny, funkcjonujący od 1815 r. Na cmentarz prowadzi brama, w której wnęce niegdyś umieszczona była kamienna rzeźba Matki Boskiej Niepokalanie Poczętej, datowana na przełom XVII i XVIII w.

W krajobrazie kulturowym gminy Brody, a najczęściej przy skrzyżowaniu dróg znajdują się liczne kapliczki, krzyże oraz figury upamiętniające różne wydarzenia, m.in. kamienny krzyż w Brodach 1817 r. poświęcony pamięci pisarza Pawła Tanuddowskiego, figura Św. Stanisława Biskupa w Krynkach z XVI w. czy figura Matki Boskiej z Dzieciątkiem Jezus z 1904 r.

Na terenie gminy występują zabytki sakralne oraz zabytki techniki. Liczne przebudowy i modyfikacje, a przede wszystkim katastrofalne powodzie „kapryśnej” rzeki Kamiennej zatarły w sposób nieodwracalny pozostałości po zabytkach techniki z dawnych wieków. Należy podkreślić, że od XVIII wieku znajdowała się w Brodach Kuźnica, w latach 1784 – 1813 półwielki piec, w 1825 r. wielki piec i dwie fryszerki, co wiązało się z działalnością ks. Stanisława Staszica i jego planem „ciąglego zakładu fabryk żelaza” nad Kamienną. Cały ten układ uległ zniszczeniu w czasie powodzi w 1903 r. Pozostałościami po dawnej świetności tych obiektów jest jedynie zabytkowy przelew wodny z 1840 r., który został wkomponowany w czoło zapory wodnej oraz dom zarządu pudlingarni z tego samego okresu. Brody należą do najstarszych w Polsce ośrodków przemysłowych. Według informacji zawartych w publikacji „Brody - Przeprowa przez wieki” udokumentowana w pisanych źródłach historia przemysłu w tej miejscowości rozpoczyna się 19 stycznia 1624 r. wraz z odstąpieniem kuźnicy Bród, jednakże inne źródła w sposób pośredni ukazują, że historię hutnictwa w Brodach należy datować o około 100 lat wcześniej. Przez teren gminy przebiega kolej wąskotorowa wybudowana po II wojnie światowej, która została uznana za zabytek w 1995 roku.

Na terenie gminy znajduje się również miejscowość o nazwie Lubienia, która otrzymała przywilej lokacji miasta na prawie magdeburskim. Śladów realizacji tej lokacji w źródłach nie odnaleziono. Wymienione w dokumencie stare zamczysko zwane Grodziskiem świadczy o znacznie wcześniejszym zamieszkananiu tych terenów. Niestety na terenie jakim jest Gmina Brody posiadającym tak bogatą przeszłość zachowała się mała ilość zabytków - dziedzictwa kulturowego.

5.2.3. Zabytki nieruchome

Ustawa o ochronie zabytków w art. 7 przyjmuje następujące formy i sposób ochrony zabytków: poprzez wpis do rejestru zabytków, uznanie za pomnik historii, utworzenie parku kulturowego oraz ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego. Gminy mają możliwość określenia zasad ochrony konserwatorskiej obiektów i obszarów zabytkowych w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego po uzgodnieniu projektu planu z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków. Na terenie gminy zabytki zostały objęte ochroną poprzez wpis do rejestru zabytków. Do rejestru wpisuje się zabytek nieruchomy na podstawie decyzji wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków z urzędu bądź na wniosek właściciela zabytku nieruchomego lub użytkownika wieczystego gruntu, na którym znajduje się zabytek nieruchomy.

Tab. 1 Obiekty zabytkowe nieruchome wpisane do rejestru zabytków przez Świętokrzyskiego Konserwatora Zabytków.

Miejscowość	Obiekt	Datowanie	Numer rejestru	Wpis do rejestru
Brody	ZESPÓŁ DOMU, ul. Szkolna 5: - DOM nr 233 (obecnie ul. Szkolna 5) - pozostałości ogrodzenia, mur., ok. 1910	XIX-XX w.	A.803	Decyzja z 16.05.1994 r.
Brody	POZOSTAŁOŚCI UKŁADU WODNEGO: 1) Tama 2) Przepust (Pozostałości zespołu przemysłowo-urbanistycznego dawnej walcowni i pudlingarni)	1840 r.	A.801/1-2	Decyzja z 01.12.1956 r., 15.06.1967 r.
Brody	DOM ZARZĄDU DAWNEJ WALCOWNI I PUDLINGARNI (Pozostałości zespołu przemysłowo-urbanistycznego dawnej walcowni i pudlingarni)	1840 r.	A.802	Decyzja z 06.09.1971 r., 30.09.1996 r.
Krynki	ZESPÓŁ KOŚCIOŁA PARAFIALNEGO: 1. Kościół parafialny 2. Brama (drewniana z dwiema dzwonicami) 3. Otoczenie w granicach ogrodzenia (cmentarz przykościelny)	XV-XVIII w.	A.804/1-3	Decyzja z 04.10.1956 r., 23.06.1967 r.
Lipie	LINIA KOLEJKI WĄSKOTOROWEJ wraz z obiektami inżynieryjnymi – Starachowicka Kolej Dojazdowa	1950 r.	A.827	Decyzja z 14.02.1995 r.

W przypadku obiektów wpisanych do rejestru zabytków zgodnie z art. 36 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. O ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz. U. Z 2022 r., poz. 840) prowadzenie prac remontowych, budowlanych i konserwatorskich wpływających na stan zachowania i wygląd zabytku przeprowadza się w oparciu o pozwolenie Świętokrzyskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków wydane w trybie decyzji. Przy obiektach ujętych w ewidencji prowadzi się prace remontowe, budowlane i konserwatorskie wpływające na stan zachowania i wygląd zabytku na podstawie opinii lub uzgodnienia z ŚWKZ zgodnie z art. 39 ust. 3 ustawy z dnia 7 lipca 1994 r. Prawo budowlane (t.j. Dz. U. z 2021 r., poz. 2351, ze zm.). Prowadzenie wszelkich prac remontowych i budowlanych powinno być prowadzone z poszanowaniem historycznego materiału, wyglądu i estetyki zabytku.

5.2.4. Zabytki ruchome

Zgodnie z art. 3, pkt 1 i 3 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, zabytek „ruchomy”, to rzecz ruchoma, jej część lub zespół rzeczy ruchomych, będących dziełem człowieka lub związanych z jego działalnością, stanowiących świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową.

Tab. 2 Obiekty zabytkowe ruchome wpisane do rejestru zabytków przez Świętokrzyskiego Konserwatora Zabytków.

Miejscowość	Obiekt	Numer rejestru	Wpis do rejestru
Krynki	Figura Matki Boskiej z Dzieciątkiem z 1904 r.	178 B	Decyzja z 28.10.2009 r.
Krynki	Wystrój i wyposażenie Kościoła Parafialnego p.w. Wniebowzięcia NMP w Krynkach: - Ołtarz główny z 1812 r., w retabulum obraz „Wniebowzięcie Matki Boskiej” z 1812 r. oraz dwie rzeźby „Św. Piotr” i „Św. Paweł” z 1871 r.; - Ołtarz w kaplicy północnej z początku XVIII w., w retabulum dwa obrazy: „Św. Antoni adorujący Matkę Bożą z Dzieciątkiem” z 1727 r. i „Święta Rodzina” z I ćw. XVIII w. oraz dwie rzeźby: „Św. Stanisław” i „Św. Wojciech” z I ćw. XVIII w.; - Dwa ołtarze boczne św. Marcina i św. Józefa z lat 80-tych XIX w.; - Ołtarz boczny w kaplicy południowej z początku XX w.;	329 B	Decyzja z 08.02.2013 r.

	<ul style="list-style-type: none"> - Ambona z I połowy XVIII w., w kulminacji figura Chrystusa z początku XX w.; - Chór muzyczny: balustrada, prospekt organowy i organy z ok. 1900 r.; - Chrzcielnica w typie gotyckim z XVI w.; - Chrzcielnica barokowa z 1703 r.; - Chrzcielnica wczesnoklasycystyczna z tuż przed 1793 r.; - Kropielnica barokowa z II ćw. XVIII w.; - Rzeźba „Krucyfiks ścienny” o cechach ludowych z XIX w.; - Epitafium Jana Myśliwskiego i Szymona Kędrawskiego z 1862 r.; - Epitafium Grzegorza Kwiecińskiego z 1890 r.; - Dwie kraty barokowe z II ćw. XVIII w.; - Kielich mszalny późnobarokowy z XVIII w.; - Dwa pacyfikały klasycystyczne I połowy XIX w.; - Kielich mszalny neorenesansowy z 1900 r.; - Ornat biały – XX w. z haftem późnobarokowym na kolumnach z XVIII w. <p>Teren przykościelny:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Figura przydrożna św. Stanisława Biskupa z XVIII w. 		
Krynki	<p>Wystrój i wyposażenie Kościoła Parafialnego p.w. Wniebowzięcia NMP w Krynkach:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Rzeźba – Krucyfiks ścienny późnogotycki z początku XVI w.; - Rzeźba – Lichtarz z II połowy XVIII w.; - Dwanaście witraży w nawie, kaplicach pd. i płn. i w prezbiterium wykonane z 1954 r.; - Obraz „Św. Józef z Dzieciątkiem” późnobarokowy/klasycystyczny z końca XVIII w. początku XIX w. 	329 B	Decyzja z 19.10.2015 r.
Krynki	<p>Wystrój i wyposażenie Kościoła Parafialnego p.w. Wniebowzięcia NMP w Krynkach:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Płyta inskrypcyjna klasycystyczna z 1765 r. 	329 B	Decyzja z 18.09.2019 r.

W przypadku obiektów wpisanych do rejestru zabytków zgodnie z art. 36 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. O ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz. U. Z 2022 r., poz. 840) prowadzenie prac remontowych, budowlanych i konserwatorskich wpływających na stan zachowania i wygląd zabytku przeprowadza się w oparciu o pozwolenie Świętokrzyskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków wydane w trybie decyzji. Przy obiektach ujętych w ewidencji prowadzi się prace remontowe, budowlane i konserwatorskie wpływające na stan zachowania i wygląd zabytku na podstawie opinii lub uzgodnienia z ŚWKZ zgodnie z art. 39 ust. 3 ustawy z dnia 7 lipca 1994 r. Prawo budowlane (t.j. Dz. U. Z 2021 r., poz. 2351, ze zm.). Prowadzenie wszelkich prac remontowych i budowlanych powinno być prowadzone z poszanowaniem historycznego materiału, wyglądu i estetyki zabytku.

5.2.5. Zabytki archeologiczne

W świetle ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami zabytek archeologiczny to zabytek nieruchomy, będący powierzchnią, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów, albo zabytek ruchomy, będący tym wytworem (art. 3 ust. 4).

Zgodnie z art. 6 ww. Ustawy bez względu na stan zachowania, ochronie i opiece podlegają zabytki archeologiczne będące w szczególności pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa, cmentarzyskami, kurhanami oraz relikdami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej. Prowadzenie badań archeologicznych wymaga pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Zgodnie z art. 32 jeśli w trakcie prowadzenia robót budowlanych lub ziemnych odkryty zostanie przedmiot, co do którego istnieje przypuszczenie, iż jest on zabytkiem, obowiązkowo należy wstrzymać wszelkie roboty mogące uszkodzić lub zniszczyć odkryty przedmiot, następnie zabezpieczyć ten przedmiot i miejsce jego odkrycia przy użyciu dostępnych środków i niezwłocznie zawiadomić o tym Świętokrzyskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, a jeśli nie jest to możliwe, Wójta Gminy Brody. Wojewódzki konserwator zabytków dokonuje oględzin odkrytego przedmiotu w terminie 5 dni od dnia przyjęcia zawiadomienia po czym wydaje decyzję pozwalającą na kontynuację przerwanych robót, jeżeli odkryty przedmiot nie jest zabytkiem, decyzję pozwalającą na kontynuację przerwanych robót, jeżeli odkryty przedmiot jest zabytkiem, a kontynuacja robót nie doprowadzi do jego zniszczenia lub uszkodzenia lub decyzję nakazującą dalsze wstrzymanie robót i przeprowadzenie badań archeologicznych w niezbędnym zakresie. Koszty badań niezbędnych w celu ochrony zabytku oraz ich dokumentacji podczas robót ziemnych lub dokonywania zmiany charakteru dotychczasowej działalności na terenie, na którym znajdują się zabytki archeologiczne, które mogą doprowadzić do przekształcenia lub zniszczenia tych zabytków, obowiązana jest pokryć osoba fizyczna lub jednostka organizacyjna przeprowadzająca roboty (art. 31 ust. 1a).

Przedmioty będące zabytkami archeologicznymi odkrytymi, przypadkowo znalezionymi albo pozyskanymi w wyniku badań archeologicznych, stanowią własność Skarbu Państwa. Własność Skarbu Państwa stanowią również przedmioty będące zabytkami archeologicznymi, pozyskane w wyniku poszukiwań ukrytych lub porzuconych zabytków ruchomych, w tym zabytków archeologicznych, przy użyciu wszelkiego rodzaju urządzeń elektronicznych i technicznych oraz sprzętu do nurkowania. Prowadzenie takich poszukiwań wymaga

pozwolenia ŚWKZ, zgodnie z art. 36 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz. U. Z 2022 r., poz. 840). Natomiast zgodnie z art. 109c, kto bez pozwolenia albo wbrew warunkom pozwolenia poszukuje ukrytych lub porzuconych zabytków, w tym przy użyciu wszelkiego rodzaju urządzeń elektronicznych i technicznych oraz sprzętu do nurkowania, podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat 2.

Pomimo licznych stanowisk archeologicznych występujących na terenie Gminy Brody, na ten moment żadne z nich nie zostało wpisane do rejestru zabytków. Niektóre zostały wpisane natomiast do wojewódzkiej oraz gminnej ewidencji zabytków.

W przypadku wystąpienia w przyszłości obiektów wpisanych do rejestru zabytków zgodnie z art. 36 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz. U. Z 2022 r., poz. 840) prowadzenie prac remontowych, budowlanych i konserwatorskich wpływających na stan zachowania i wygląd zabytku przeprowadza się w oparciu o pozwolenie Świątokrzyskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków wydane w trybie decyzji. Przy obiektach ujętych w ewidencji prowadzi się prace remontowe, budowlane i konserwatorskie wpływające na stan zachowania i wygląd zabytku na podstawie opinii lub uzgodnienia z ŚWKZ zgodnie z art. 39 ust. 3 ustawy z dnia 7 lipca 1994 r. Prawo budowlane (t.j. Dz. U. Z 2021 r., poz. 2351, ze zm.).

5.2.6. Zabytki w zbiorach muzealnych i innych

Zgodnie z art. 11 ustawy z dnia 23 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, do rejestru nie wpisuje się zabytku wpisanego na Listę Skarbów Dziedzictwa, wpisanego do inwentarza muzeum lub wchodzącego w skład narodowego zasobu bibliotecznego. Zabytki ruchome występujące na terenie Gminy Brody w większości stanowią wyposażenie Kościoła parafialnego w Krynkach i zostały wpisane do rejestru. Ponadto występują tu liczne przydrożne krzyże i figurki, które umieszczono w gminnej ewidencji zabytków.

Na terenie gminy nie występują muzea, których zbiory mogłyby posłużyć jako opracowanie niniejszej pozycji. Zlokalizowane są tu natomiast dwie izby pamięci. Jedna poświęcona jest życiu codziennemu mieszkańców polskiej wsi i oferuje takie eksponaty jak stare meble, sprzęty do produkcji tkanin oraz narzędzia rolnicze. Druga izba znajdująca się w Leśniczówce

Klepacze poświęcona jest pamięci generała Antoniego Hedy „Szarego”, który był związany z tym miejscem przez wiele lat.

5.2.7. Dziedzictwo niematerialne

Zgodnie z Konwencją UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego sporządzoną w dniu 17 października 2003 r. w Paryżu, definicja niematerialnego dziedzictwa kulturowego obejmuje praktyki, wyobrażenia, przekazy, wiedzę i umiejętności – jak również związane z nimi instrumenty, przedmioty, artefakty i przestrzeń kulturową – które wspólnoty, grupy i w niektórych przypadkach jednostki uznają za część własnego dziedzictwa kulturowego. To niematerialne dziedzictwo, przekazywane z pokolenia na pokolenie, jest stale odtwarzane przez wspólnoty i grupy w relacji z ich otoczeniem, oddziaływaniem przyrody i ich historią oraz zapewnia im poczucie tożsamości i ciągłości, przyczyniając się w ten sposób do wzrostu poszanowania dla różnorodności kulturowej oraz ludzkiej kreatywności.

Niematerialne dziedzictwo kulturowe w rozumieniu powyższej definicji przejawia się między innymi w następujących dziedzinach:

- 1) Tradycje i przekazy ustne, w tym język jako nośnik niematerialnego dziedzictwa kulturowego,
- 2) Sztuki widowiskowe,
- 3) Zwyczaje, rytuały i obrzędy świąteczne,
- 4) Wiedza i praktyki dotyczące przyrody i wszechświata,
- 5) Umiejętności związane z rzemiosłem tradycyjnym.

Gmina Brody usytuowana jest w Województwie Świętokrzyskim, na terenie którego odróżnić można charakterystyczną sztukę ludową oraz tradycje związane ze wszystkimi aspektami życia. Region świętokrzyski reprezentują wyjątkowe obrzędy doroczne oraz zwyczaje rodzinne. W większości nie przetrwały do czasów obecnych w swojej pierwotnej formie i nie są już praktykowane przez ludność wiejską. Zaznaczyć należy, że kultywowane są one jednak nadal przez liczne zespoły folklorystyczne oraz stowarzyszenia i Koła Gospodyń Wiejskich. Na terenie Gminy Brody czynnie przypominają one o naszej tradycji podczas różnych okoliczności oraz biorąc udział w różnych projektach i programach. W roku 2021 w ramach projektu „Życie jest podróżą, która zawsze prowadzi do domu” realizowanego przez Centrum Kultury i Rekreacji w Brodach powstało opracowanie zawierające opisy tradycji,

zwyczajów, przekazów ustnych, przepisów kulinarnych, umiejętności oraz związanych z nimi przedmiotami. Całość utrwalona została również na krótkich filmach. Szczególnie należy zwrócić uwagę na te poświęcone charakterystycznej dla regionu i powoli zanikającej gwarze świętokrzyskiej. Wyszczególnia się ona mazurzeniem, udźwięcznieniem międzywyrazowym i zanikiem rezonansu samogłosek nosowych. Wyróżnia się również modyfikacją końcówek niektórych wyrazów zamianą -ch na -k oraz dokonywaniem przestawek lub zamian pojedynczych sylab.

Kuchnia mieszkańców dawnej wsi kieleckiej była związana z gospodarką rolniczo-hodowlaną i produktami natury. Dominowały przede wszystkim potrawy z ziemniakami, mlekiem, kaszami oraz wypieki takie jak podpłomyki i chleb. Przygotowywano też potrawy z warzyw i owoców, bardzo często pojawiały się również dania z kiszoną kapustą. Przy okazji ważniejszych świąt odbywały się świniobicia, podczas których wytwarzano takie wyroby jak kaszanka, salceson, smalec i kiełbasy. Bardzo często do potraw używano również słoniny.

Odświętny ubiór męski stanowiła koszula z białego płótna, zdobiona często czerwoną nicią i wiązana pod szyją czerwoną tasiemką, czyli rzeszotką. Spodnie płócienne farbowano na czarno lub granatowo, a na nogi zakładano wysokie skórzane buty albo białe lub czarne juchtowe. Okryciem wierzchnim często była sukmana z klapą z lewej strony i wysokim kołnierzem. Za nakryciem głowy służyły czapki, takie jak rogatywki, wścieklice, kaszkiety lub futrzane. Damski strój świąteczny również składał się z koszuli z białego płótna zdobionej kolorowym haftem. Występowały dwa typy spódnic: wełniaki i sorce koloru czarnego lub czarne w białe prążki, w późniejszym czasie granatowe lub czerwone. Charakterystyczne były również zapaski przedsobne z samodziału wełnianego oraz zapaski naramienne. Gorsety były zdobione, szyte krótko z wełny, pluszu i aksamitu w kolorze zielonym, granatowym lub czarnym, zapinane z przodu na małe guziki lub sznurowane cienką wstążką. Naszywano na nich później wzory z cekinów i koralików. Na głowie wiązano chustki, zwane szalinówkami, najczęściej w kolorze czerwonym i zielonym z wzorem kwiatowym.

Na terenie województwa świętokrzyskiego dominowała zagroda wielobudynkowa, czyli złożona z wyodrębnionych całości tj. chałupy, obory, stodoły i piwnicy lub szopy. Budynki z kamienia piaskowcowego, drewniane lub kamiennie - drewniane podzielone były na izby, komory i sienie w różnych konfiguracjach. Przy chałupach od strony drogi znajdowały się ogródki kwiatowo - warzywne, a w głębi gospodarstwa porastały drzewa owocowe. Obok funkcji mieszkalnej izba była również warsztatem produkcyjnym. Przygotowywano tutaj pożywienie dla zwierząt, rzadko też je tu przetrzymywano. Większość rodzinnych okoliczności, takich jak wesela, chrzciny, odbywały się właśnie w chałupach. W jednym budynku niekiedy

mieszkało kilka osób i spano na piecach grzewczych, a także na siennikach lub słomie. W sezonie letnim najmłodszy członek rodziny spali w stodołach. Ściany wewnątrz izb były zdobione obrazami o tematyce religijnej oraz ozdobami ręcznie wykonywanymi głównie z bibuły.

Na terenie Gminy Brody funkcjonuje izba pamięci, która poświęcona jest życiu mieszkańców dawnej polskiej wsi. Zlokalizowana jest w Adamowie i można znaleźć w niej stare meble: łóżko, kołyskę, skrzynię „babcina”, sprzęty do produkcji tkanin: międlice, ciernice, kołowrotek, czółko tkackie, wrzeciona a także zapomniane narzędzia jak maglownicę, dzierze do ciasta, nieckę, sagan i wiele innych. Te materialne pozostałości kultury ludowej powinny być chronione w tego typu miejscach, aby pamięć po nich nie zaginęła. Kolekcje te mają niezwykle wpływ edukacyjny i wychowawczy na młodzież, wzbudzają szacunek oraz uświadamiają o pochodzeniu.

5.3. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony

Na terenie jakim jest Gmina Brody, posiadającym tak bogatą przeszłość zachowała się mała ilość zabytków. Obiekty posiadające największe znaczenie dla gminy zostały wpisane do rejestru zabytków przez Świętokrzyskiego Konserwatora Zabytków. Część z występujących na terenie gminy obiektów zabytkowych zostały ujęte w wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków. Ponadto do obiektów objętych prawnymi formami ochrony należą również:

Tab. 3 Obiekty objęte prawnymi formami ochrony, które nie zostały wpisane do rejestru zabytków

Miejscowość	Obiekt	Datowanie	Forma ochrony
Krynki	Kapliczka, ul. Długa (przy domu numer 59)	Początek XX w.	Ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego Uchwała Rady Gminy w Brodach nr X/81/2009 z dnia 29.11.2009 r.

Brody	Dawny młyn wodny, p. elektryczny	Początek XX w.	Ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego Uchwała Rady Gminy w Brodach nr X/81/2009 z dnia 29.11.2009 r.
Krynki	Cmentarz parafialny rzymsko – katolicki w Krynkach	XV w.	Ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego Uchwała Rady Gminy w Brodach nr X/81/2009 z dnia 29.11.2009 r.

5.4. Zabytki w gminnej ewidencji zabytków

Zgodnie z art. 21 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami podstawą do sporządzania programów opieki jest gminna ewidencja zabytków. Poniżej w zestawieniu statystycznym przedstawiono umieszczone w Gminnej Ewidencji Zabytków dziedzictwo kulturowe Gminy Brody.

Tab. 4 Obiekty zabytkowe z terenu Gminy Brody umieszczone w Gminnej Ewidencji Zabytków.

Miejscowość	Obiekt	Datowanie
Krynki	Kościół parafialny pw. Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny w Krynkach – Zespół Kościoła Parafialnego	1727 r.
Krynki	Brama (drewniana z dwiema dzwonniami) – Zespół Kościoła Parafialnego	1779 r.

Krynki	Otoczenie w granicach ogrodzenia (cmentarz przykościelny) – Zespół Kościoła Parafialnego	ok. 1727 r.
Brody	Pozostałości układu wodnego (tama i przepust) – Pozostałości zespołu przemysłowo-urbanistycznego dawnej walcowni i pudlingarni	1840 r.
Brody	Dom zarządu dawnej walcowni i pudlingarni – Pozostałości zespołu przemysłowo-urbanistycznego dawnej walcowni i pudlingarni	1840 r.
Brody	Dom nr 233 (obecnie ul. Szkolna 5) – Zespół domu, ul. Szkolna 5	1910 r.
Lipie	Linia kolejki wąskotorowej wraz z obiektami inżynieryjnymi – Starachowicka Kolej Dojazdowa (odcinek w obrębie terytorium gminy Brody)	1950 r.
Krynki	Kapliczka, ul. Długa (przy domu nr 59), mur., 2 ćw. XX w.	Początek XX w.
Lubienia	Kapliczka Św. Jana Nepomucena, w pobliżu drogi krajowej nr 9, mur., pocz. XIX w., remont.	Początek XIX w.
Dziurów	Kapliczka Św. Jana Nepomucena, ul. Św. Jana, mur., II ćw. XX w.	II ćw. XX w.
Styków	Budynek młyna motorowego, p. elektrycznego, ul. Słoneczna 31, drewn. ok. 1920 r.	ok. 1920 r.
Brody	Dawny młyn wodny, p. elektryczny, ob. Nieużytkowany, ul. Piaskowa, drewn.-mur.	Początek XX w.
Młynek	Budynek dawnego młyna wodnego, p. elektrycznego, ul. Podgórska 39, drewn., 1918 r., rozbud. 1970 r.	1918 r.
Staw Kunowski	Budynek dawnego młyna motorowego, p. elektrycznego, ul. Nadrzeczna, mur., l. 20. XX w.	Lata 20. XX w.
Staw Kunowski	Dom, ul. Kolejowa 3, drewn., l. 30. XX w.	Lata 30. XX w.
Staw Kunowski	Komin suszarni, mur., l. 20. XX w. – Zespół tartaku	Lata 20. XX w.
Brody	Pozostałości ogrodzenia, mur., ok. 1910 – Zespół domu, ul. Szkolna 5	Ok. 1910 r.
Krynki	Cmentarz parafialny rzymsko – katolicki w Krynkach	XV w.

Brody	Dwa domy robotnicze ul. Nadrzeczna 15 i 19	ok. 1840 r.
Brody	Staw na rzece Kamiennej, obecnie przekształcony w Zalew Brodzki	1964 r.
Brody	Kapliczka – kamienny krzyż z 1817 r.	1817 r.
Brody	Figura Chrystusa Frasobliwego w Brodach	1840 r.
Krynki	Kamienna Figura Matki Boskiej z Dzieciątkiem z 1904 r.	1904 r.
Krynki	Figura przydrożna Św. Stanisława Biskupa	II połowa XVI w.
Krynki	Płyta inskrypcyjna z 1765 r.	1765 r.
Krynki	Kamienna Chrzcielnica z 1703 r.	1703 r.
Krynki	Figura Chrystusa Frasobliwego w Krynkach	1824 r.
Lipie	Stanowisko archeologiczne AZP 81-67/1 - mielerze	Nowożytność / XIX – XX w.
Adamów	Stanowisko archeologiczne AZP 81-67/2 – kopalnia – miejsce eksploatacji surowców naturalnych	Nowożytność, XIX – XX w.
Lubienia	Stanowisko archeologiczne AZP 81-68/3 – ślad osadnictwa	Średniowiecze - nowożytność
Lubienia	Stanowisko archeologiczne AZP 81-68/4 – ślad osadnictwa	Średniowiecze - nowożytność
Lubienia	Stanowisko archeologiczne AZP 81-68/5 – zespół mielerzy	XIX w.
Lipie - Lubienia	Stanowisko archeologiczne AZP 81-68/6 – okopy wojenne	I – II wojna światowa
Lipie - Lubienia	Stanowisko archeologiczne AZP 81-68/7 – droga śródleśna	XIX/XX w.
Lubienia	Stanowisko archeologiczne AZP 81-68/8 – kopalnia / wylot sztolni	XIX – XX w.
Lubienia	Stanowisko archeologiczne AZP 81-68/9 – znalezisko luźne	Okres wpływów rzymskich
Lubienia	Stanowisko archeologiczne AZP 81-69/3 – zespół mielerzy	XIX w.
Lubienia	Stanowisko archeologiczne AZP 81-69/5 – ślad osadniczy	Epoka kamienia

Lubienia	Stanowisko archeologiczne AZP 81-69/6 – karczma „Murowanka”	XIX -XX w.
Lubienia	Stanowisko archeologiczne AZP 81-69/7 – domniemane cmentarzysko	II w. p.n.e.
Lubienia	Stanowisko archeologiczne AZP 81-69/8 – domniemane cmentarzysko	Okres wpływów rzymskich
Lubienia	Stanowisko archeologiczne AZP 81-70/4 - okop	I – II wojna światowa
Dziurów	Stanowisko archeologiczne AZP 82-67/11 – ślad osadnictwa	Paleolit schyłkowy
Kuczów	Stanowisko archeologiczne AZP 82-67/12 – ślad osadnictwa	Nie określono
Kuczów	Stanowisko archeologiczne AZP 82-67/13 – ślad osadnictwa	Nie określono
Adamów	Stanowisko archeologiczne AZP 82-67/22 – kopalnia / miejsce eksploatacji surowców naturalnych	XIX – XX w.
Lubienia – Adamów - Ruda	Stanowisko archeologiczne AZP 82-68/1 – zespół kilkunastu kopalń – miejsc eksploatacji surowców naturalnych	XIX – XX w.
Adamów	Stanowisko archeologiczne AZP 82-68/2 – miejsce eksploatacji surowców naturalnych - kopalnia	XIX – XX w.
Ruda	Stanowisko archeologiczne AZP 82-68/3 – miejsce eksploatacji surowców naturalnych - kopalnia	XIX – XX w.
Lubienia	Stanowisko archeologiczne AZP 82-68/4 - kopalnia	XIX – XX w.
Bór Kunowski	Stanowisko archeologiczne AZP 82-68/6 – zespół mielerzy	XIX w.
Bór Kunowski	Stanowisko archeologiczne AZP 82-69/5 – miejsce eksploatacji surowców naturalnych	Nie określono
Lubienia	Stanowisko archeologiczne AZP 82-69/6 – ślad osadniczy	Epoka kamienia - nowożytność
Lubienia	Stanowisko archeologiczne AZP 82-69/7 – ślad osadniczy	Nowożytność

Bór Kunowski	Stanowisko archeologiczne AZP 82-69/8 – zespół mielerzy	XIX w.
Lubienia	Stanowisko archeologiczne AZP 82-70/1 - okop	I – II wojna światowa
Kuczów	Stanowisko archeologiczne AZP 83-67/77 – ślad osadniczy	Neolit
Styków	Stanowisko archeologiczne AZP 83-68/1 – ślad osadnictwa	XVI – XVII w.
Styków	Stanowisko archeologiczne AZP 83-68/2 – ślad osadniczy	XVI – XVIII w.
Jabłonna	Stanowisko archeologiczne AZP 83-68/3 – stanowisko produkcji dymarskiej	Okres wpływów rzymskich - nowożytność
Jabłonna	Stanowisko archeologiczne AZP 83-68/4 – ślad osadnictwa	Nowożytność
Jabłonna	Stanowisko archeologiczne AZP 83-68/5 – ślad osadnictwa	Późne średniowiecze - nowożytność
Jabłonna	Stanowisko archeologiczne AZP 83-68/6 - osada	Neolit
Jabłonna	Stanowisko archeologiczne AZP 83-68/7 – ślad produkcji dymarskiej	Okres wpływów rzymskich
Jabłonna	Stanowisko archeologiczne AZP 83-68/8 – stanowisko dymarskie wielopieczowiskowe	Okres wpływów rzymskich
Jabłonna	Stanowisko archeologiczne AZP 83-68/9 – stanowisko dymarskie wielopieczowiskowe	Okres wpływów rzymskich
Jabłonna	Stanowisko archeologiczne AZP 83-68/10 - osada	Neolit – późne średniowiecze
Krynki	Stanowisko archeologiczne AZP 83-68/135 – pole górnicze – kopalnie rudy żelaza	XIX – XX w.
Krynki	Stanowisko archeologiczne AZP 83-68/138 – znaleziska luźne	Okres wpływów rzymskich

Przy obiektach ujętych w ewidencji prowadzi się prace remontowe, budowlane i konserwatorskie wpływające na stan zachowania i wygląd zabytku na podstawie opinii lub uzgodnienia z Świętokrzyskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków zgodnie z art. 39 ust. 3 ustawy z dnia 7 lipca 1994 r. Prawo budowlane (t.j. Dz. U. Z 2021 r., poz. 2351, ze zm.). Prowadzenie wszelkich prac remontowych i budowlanych powinno być prowadzone z poszanowaniem historycznego materiału, wyglądu i estetyki zabytku. Niezwykle ważne jest również, aby stan techniczny tych obiektów był stale kontrolowany, a utrzymanie zabytku oraz jego otoczenia było w jak najlepszym stanie. Należy zwrócić uwagę, aby korzystanie z zabytku odbywało się w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości oraz właściwą ekspozycję. Wszelkie problemy dotyczące stanu zachowania, ewentualne zagrożenia i zniszczenia należy niezwłocznie po ujawnieniu zgłosić do ŚWKZ. Dla takich obiektów jak figury przydrożne, kapliczki i pomniki szczególnie istotne jest prowadzenie prac budowlanych i konserwatorskich z dbałością o zachowanie wartości artystycznych w oparciu o programy prac konserwatorskich zatwierdzonych przez wojewódzkiego konserwatora zabytków, w związku z dbałością o zachowanie wartości zabytkowych.

5.5. Zabytki o najwyższym znaczeniu dla gminy

Jednym z cenniejszych zabytków naszej gminy wyróżniający się na tle innych w naszym regionie jest zespół kościoła parafialnego w miejscowości Krynki. Pochodzi z okresu od XV- XVIII wieku i został uznany za zabytek decyzją WKZ w Kielcach z dnia 04.10.1956 r., a następnie 23.06.1967 r. wpisany do rejestru zabytków woj. Kieleckiego. W skład zespołu kościoła parafialnego wchodzi kościół, brama drewniana z dwiema dzwonniami oraz otoczenie w granicach ogrodzenia (cmentarz przykościelny).

Fot. 1 Kościół parafialny pw. Najświętszej Maryi Panny w Krynkach z 1727 r.

Fot. 2 Figura Św. Stanisława biskupa na tle modrzewiowej bramy i kościoła parafialnego pw. Najświętszej Maryi Panny w Krynkach z 1727 r.

Fot. 3 Brama drewniana z dwiema dzwonicami datowana na 1779 r.

Kolejnym cennym zabytkiem są pozostałości układu wodnego, w skład którego wchodzi tama oraz przepust uznany za zabytek budownictwa przemysłowego oraz wpisany do rejestru zabytków woj. Kieleckiego dnia 15.06.1967 r. Zabytkowy przelew z uwagi na jego duże znaczenie znalazł się w herbie gminy Brody.

Fot. 4 Zabytkowy przelew wodny z 1840 r.

6. Ocena stanu dziedzictwa gminy. Analiza szans i zagrożeń

Zabytkowe budynki znajdujące się na terenie Gminy Brody wymagają oprócz prac remontowych, także i prac rewaloryzacyjnych. Przez wiele lat nie prowadzono w nich systematycznie remontów, brakowało funduszy na dostosowanie ich do standardów współczesnych. Najczęstszą przyczyną niszczenia obiektów zabytkowych jest obecnie brak użytkownika lub źle dobrana funkcja, która powoduje konieczność przebudowy elewacji czy też całego budynku. Kolejnym zagrożeniem dla budynków zabytkowych jest zastępowanie remontów bieżących i konserwacji - docieplaniem i wymianą stolarki okiennej i drzwiowej, niedostosowanej materiałem, formą, proporcjami i podziałami do historycznej.

W należyтым stanie pozostaje natomiast utrzymany zespół kościoła parafialnego w Krynkach, który wymaga systematycznych prac konserwacyjnych. W związku ze zbliżającą się trzechsetną rocznicą budowy świątyni, takie prace mają obecnie miejsce.

Dbłość o dziedzictwo kulturowe jest obowiązkiem społecznym. W związku z tym wszystkie zabytki – ruchome i nieruchome – powinny być regularnie monitorowane jak i zabezpieczone przed zniszczeniem. Niektóre z zagrożeń są niezależne od człowieka i trudno jest je przewidzieć. Mogą to być wszelkiego rodzaju katastrofy naturalne, które mogą doprowadzić do doszczętnego zniszczenia zabytku. Część zagrożeń pochodzi jednak od strony człowieka. Mowa o nieświadomości właściciela zabytku, który przeprowadza prace remontowe lub budowlane lub ignoruje zachowanie wartości zabytkowych. W znacznym stopniu zagraża również zabytkom ich zaniedbanie i nie wykonywanie koniecznych zabezpieczeń i konserwacji lub przechowywanie w niesprzyjających warunkach obiektów ruchomych. Szczególnie dla budynków niesprzyjające jest niewłaściwe i niezgodne z ich przeznaczeniem użytkowanie.

W przypadku zabytków archeologicznych ujętych w gminnej ewidencji zabytków, zagrożenie stanowi działalność przemysłowa, rolnicza i urbanistyczna, tj. przede wszystkim zagrożenia wynikające z inwestycji przemysłowych, w zakresie budownictwa mieszkaniowego, budowy infrastruktury drogowej, technicznej czy też zagrożenia związane z pracami polnymi i leśnymi. Niezwykle szkodliwe mogą okazać się nielegalne poszukiwania ukrytych lub porzuconych zabytków, w tym przy użyciu wszelkiego rodzaju urządzeń elektronicznych i technicznych. Prowadzenie takich działań podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności.

Zaznaczyć należy również, że każdy obiekt zabytkowy narażony jest na wandalizm i kradzieże. Dlatego niezwykle ważne jest regularne monitorowanie stanu zachowania tych

obiektów oraz ich otoczenia, a w przypadku wykrycia jakichkolwiek problemów lub zniszczeń należy niezwłocznie zgłosić fakt do wojewódzkiego konserwatora zabytków.

ANALIZA SWOT

MOCNE STRONY:

- atrakcyjne położenie gminy pod względem krajobrazowym i komunikacyjnym, dogodne połączenie Ostrowiec Świętokrzyski - Starachowice,
- znaczne rozpoznanie zasobów dziedzictwa kulturowego z terenu gminy Brody,
- cenne obiekty zabytkowe,
- cały teren gminy znajduje się w granicach obszaru chronionego krajobrazu,
- duża ilość szlaków pieszych i rowerowych,
- duża ilość tablic informacyjnych o atrakcjach turystycznych i historii gminy;

SŁABE STRONY:

- brak aktualnych planów zagospodarowania przestrzennego dla terenu całej gminy,
- niewystarczająca świadomość społeczna o konieczności należytego dbania o zabytki,
- mała promocja zasobów dziedzictwa kulturowego gminy jako towaru turystycznego,
- zabytki nie tworzą dobrego produktu turystycznego;

SZANSE:

- rozwój turystyki i agroturystyki,
- poszerzenie tras turystycznych i szlaków o miejsca i obiekty zabytkowe,
- rozbudowa baz turystycznych z wykorzystaniem obiektów i obszarów o wartościach historycznych i kulturowych,
- uwzględnienie potrzeb ochrony w studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy,
- koordynacja działań konserwatorskich z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków,
- utworzenie przewodnika po gminnych obiektach zabytkowych wraz z jego promocją w Internecie,
- możliwość wykorzystania obiektów do wydarzeń kulturalnych i społecznych,
- rosnąca pozycja dziedzictwa kulturowego w świadomości społeczeństwa;

ZAGROŻENIA:

- samowolne działania na zabytkach bez uzgodnień konserwatorskich,
- brak gotowych projektów budynków mieszkalnych i gospodarczych nawiązujących do miejscowej tradycji, które można by było wykorzystać przy realizacji kolejnych inwestycji,
- brak nakładów z budżetów samorządowych na odnowę obszarów i obiektów zabytkowych,
- brak wypracowanych działań na rzecz dofinansowania prac remontowych, konserwatorskich czy renowacyjnych przy zabytkach,
- dewastacja niektórych obiektów znajdujących się na szlakach turystycznych (dotyczy zwłaszcza obiektów otwartych),
- klęski żywiołowe, które mogą negatywnie wpłynąć na stan obiektów zabytkowych.

7. Założenia programowe

Przeprowadzona analiza zabytków znajdujących się na terenie gminy Brody, a także zagrożeń związanych m.in. ze zniszczeniem lub pogorszeniem stanu zabytków znajdujących się w gminnej ewidencji doprowadziło do sformułowania poniższych założeń programowych.

7.1. Priorytety programu opieki

PRIORYTET I

Ochrona zasobów dziedzictwa kulturowego Gminy Brody

PRIORYTET II

Rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego jako element rozwoju społeczno-gospodarczego gminy

PRIORYTET III

Ochrona, promocja i edukacja – „Zabytki Gminy Brody”

7.2. Kierunki działań programu opieki

W ramach priorytetu I: Ochrona zasobów dziedzictwa gminy Brody

- Ochrona krajobrazu kulturowego i środowiska naturalnego,
- Wyeksponowanie poszczególnych zabytków,
- Promowanie wzorców regionalnej architektury i budownictwa,
- Wspieranie rozwoju agroturystyki;

W ramach priorytetu II: Rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego jako element rozwoju społeczno-gospodarczego gminy

- Zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania,
- Podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków na potrzeby społeczne, turystyczne i edukacyjne,
- Podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami;

W ramach priorytetu III: Promocja i edukacja – „Zabytki Gminy Brody”

- Szeroki dostęp do informacji o dziedzictwie kulturowym gminy,
- Upowszechnianie wiedzy na temat dziedzictwa kulturowego, jego stanu zachowania i potrzeb związanych z jego ochroną,
- Promocja regionalnego dziedzictwa kulturowego służąca kreacji produktów.

7.3. Zadania programu opieki

Priorytety gminnego programu opieki nad zabytkami wynikają z diagnozy stanu dziedzictwa kulturowego i oceny opracowań strategicznych dotyczących rozwoju społeczno-gospodarczego oraz ze studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy. W ramach przyjętych priorytetów oraz kierunków działań przyjęto poniższe zadania wyznaczone na 4 lata obowiązywania programu opieki.

Tab. 5 Przyjęte kierunki działań oraz zadania Priorytetu I na lata 2021-2024

PRIORYTET I	
OCHRONA ZASOBÓW DZIEDZICTWA KULTUROWEGO GMINY BRODY	
KIERUNKI DZIAŁAŃ	ZADANIA
Ochrona krajobrazu kulturowego i środowiska naturalnego	Opracowywanie miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, szczególnie obszarów o dużym nasyceniu obiektami zabytkowymi (w tym weryfikacja obowiązujących w zakresie aktualizacji zagadnień związanych z ochroną zabytków) oraz obszarów wskazanych do ochrony w studium uwarunkowań i zagospodarowania przestrzennego gminy
	Walka z samowolami budowlanymi
	Ochrona panoram oraz przedpoli widokowych wsi o wartościach kulturowych
Wyeksponowanie poszczególnych zabytków	Umieszczenie tablic informacyjnych przy zabytkach oraz przy drogach na terenie gminy Brody
Promowanie wzorców regionalnej architektury i budownictwa	Promocja architektury „zastanej” regionalnej poprzez media oraz stronę internetową Urzędu Gminy Brody
	Zachęcanie do budowy nawiązującej do kanonu regionalnego, aby nasza architektura była jedną z wizytówek regionu i częścią jego kultury dopasowaną do krajobrazu będącego częścią większego ekosystemu
Wspieranie rozwoju agroturystyki	Promocja wypoczynku w gospodarstwach agroturystycznych
	Tworzenie warunków do organizacji nowych gospodarstw agroturystycznych

Tab. 6 Przyjęte kierunki działań oraz zadania Priorytetu II na lata 2021-2024

PRIORYTET II REWALORYZACJA DZIEDZICTWA KULTUROWEGO JAKO ELEMENT ROZWOJU SPOŁECZNO – GOSPODARCZEGO GMINY	
KIERUNKI DZIAŁAŃ	ZADANIA
Zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania	Prowadzenie prac remontowo-konserwatorskich przy obiektach zabytkowych stanowiących własność gminy (w ramach opracowanego planu remontów)
	Opracowanie długofalowego, uwzględniającego kompleksowość działań planu remontów obiektów zabytkowych znajdujących się w zasobach komunalnych
	Podjęcie starań o uzyskanie środków zewnętrznych na rewaloryzację zabytków będących własnością gminy
	Dofinansowanie prac rewaloryzacyjnych przy obiektach niebędących własnością gminy w postaci stosownej uchwały dotyczącej dotacji na prace remontowo konserwatorskie przy zabytkach ruchomych i nieruchomych
	Określenie zasad i konsekwentne ich wdrażanie w zakresie umieszczania szyldów i reklam na obiektach zabytkowych
	Prowadzenie bieżących prac porządkowych przy zabytkowych zespołach zieleni: gminnych parkach, cmentarzach, obszarach cmentarzy, itp.
	Wyeksponowanie i podświetlenie najcenniejszych zabytków gminy
	Współpraca z urzędami pracy w zakresie prowadzenia bieżących prac pielęgnacyjnych porządkowych i zabezpieczających na terenach objętych ochroną
	Szkolenie osób bezrobotnych w rzemiosłach związanych z tradycyjną sztuką budowlaną
	Wspieranie utrzymywania na rynku pracy zanikających rzemiosł i zawodów (np. poprzez realizację Hallandzkiego Modelu Konserwacji Zabytków, w myśl zasady „ratować zabytki, ratować prace, ratować rzemiosło”)
	Wspieranie rozwoju gospodarstw agroturystycznych w zabytkowych obiektach budownictwa drewnianego oferujących wypoczynek i rozrywkę (regionalne potrawy, zwyczaje itp.) oparte na miejscowych tradycjach
Wspieranie rozwoju muzeów regionalnych, skansenów, izb pamięci itp.	

Tab. 7 Przyjęte kierunki działań oraz zadania Priorytetu III na lata 2021-2024

PRIORYTET III OCHRONA PROMOCJA I EDUKACJA – „ZABYTKI GMINY BRODY”	
KIERUNKI DZIAŁAŃ	ZADANIA
Szeroki dostęp do informacji o dziedzictwie kulturowym gminy	Udostępnienie informacji o zabytkach gminy na stronie internetowej gminy
	Utworzenie gminnego systemu informacji i promocji (bazy danych) środowiska kulturowego
	Opracowanie mapy zabytków gminy jako atrakcyjnej graficznie formy promocji ułatwiającej dotarcie do wszystkich elementów dziedzictwa kulturowego
Upowszechnianie wiedzy na temat dziedzictwa kulturowego, jego stanu zachowania i potrzeb związanych z jego ochroną	Udostępnianie informacji za pośrednictwem strony internetowej
	Wydawanie i rozpowszechnianie ulotek informacyjnych
	Umieszczanie w lokalnej prasie informacji na temat zabytków
Promocja regionalnego dziedzictwa kulturowego służąca kreacji produktów	Opracowanie szlaków turystycznych (np. pieszych, rowerowych, konnych, samochodowych, wodnych) wykorzystujących walory dziedzictwa kulturowego
	Utworzenie i modernizacja elementów infrastruktury służących funkcjonowaniu i rozwojowi turystyki kulturowej
	Wprowadzenie zintegrowanego systemu informacji wizualnej (m.in. za pomocą tablic informacyjnych) obejmującego zasoby i wartości dziedzictwa kulturowego gminy

8. Instrumentarium realizacji programu opieki nad zabytkami

Zakłada się, że zadania określone w gminnym programie opieki nad zabytkami będą wykonywane za pomocą następujących instrumentów:

- a) instrumentów prawnych – wynikających z przepisów ustawowych (np. uchwalanie miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, budowa parków kulturowych,

- wnioskowanie o wpis do rejestru zabytków obiektów będących własnością gminy, wykonywanie decyzji administracyjnych, np. wojewódzkiego konserwatora zabytków),
- b) instrumentów finansowych (m.in. finansowanie prac konserwatorskich i remontowych przy obiektach zabytkowych będących własnością gminy, korzystanie z programów uwzględniających finansowanie z funduszy europejskich oraz dotacje, subwencje, dofinansowania, nagrody, zachęty finansowe dla właścicieli i posiadaczy obiektów zabytkowych),
 - c) instrumentów koordynacji (m.in. poprzez realizacje projektów i programów dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego zapisanych w wojewódzkich, powiatowych i gminnych strategiach, planach rozwoju lokalnego itp., współpracę z ośrodkami naukowymi i akademickimi, współpracę z organizacjami wyznaniowymi w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami),
 - d) instrumentów społecznych (m.in. poprzez działania edukacyjne promocyjne, współdziałanie z organizacjami społecznymi, działania prowadzące do tworzenia miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami),
 - e) instrumentów kontrolnych (m.in. aktualizacja gminnej ewidencji zabytków, monitoring stanu zagospodarowania przestrzennego oraz stanu zachowania dziedzictwa kulturowego).

9. Zasady oceny realizacji programu opieki nad zabytkami

Zgodnie z art. 87 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. O ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz. U. Z 2022 r., poz. 840) gminny program opieki nad zabytkami przyjmuje rada gminy, po uzyskaniu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków. Z realizacji tego programu wójt sporządza, co 2 lata, sprawozdanie, które przedstawia się radzie gminy. Podsumowanie to powinno określać poziom realizacji programu oraz efektywność wykonywania planowanych działań.

W ramach priorytetu I: Ochrona zasobów dziedzictwa gminy Brody

- a) Poziom (w %) objęcia terenu gminy wykonanymi miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego,

- b) Ilość (szt.) umieszczonych tablic informacyjnych,
- c) Ilość (szt.) powstałych nowych gospodarstw agroturystycznych,
- d) Liczba wniosków o wpis do rejestru zabytków obszarów, obiektów i zespołów zabytkowych,
- e) Liczba wniosków o uznanie obiektów i obszarów za pomniki historii.

W ramach priorytetu II: Rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego jako element rozwoju społeczno - gospodarczego gminy

- a) Poziom (w %) wydatków budżetu gminy na ochronę i opiekę nad zabytkami,
- b) Wartość finansowa zrealizowanych kompleksowych programów rewaloryzacji i rewitalizacji oraz liczba (bądź inne mierniki) obiektów poddanych rewaloryzacji w ramach tych programów,
- c) Wartość finansowa wykonanych prac remontowo - konserwatorskich przy zabytkach oraz liczba obiektów poddanych w/w pracom,
- d) Zakres współpracy z organizacjami pozarządowymi.

W ramach priorytetu III: Promocja i edukacja – „Zabytki Gminy Brody”

- a) Liczba zrealizowanych konkursów, wystaw, działań edukacyjnych na terenie gminy,
- b) Liczba utworzonych szlaków turystycznych, tras rowerowych, konnych, wodnych,
- c) Liczba opracowanych, wydanych materiałów promocyjnych i publikacji (w tym folderów promocyjnych, przewodników),
- d) Liczba utworzonych, zmodernizowanych elementów infrastruktury służących funkcjonowaniu i rozwojowi turystyki kulturowej,
- e) Ilość umieszczanych artykułów m.in. w lokalnej prasie.

10. Źródła finansowania programu opieki nad zabytkami

W związku z ciągłą aktualizacją i zmianą możliwości pozyskania środków finansowych na zadania związane m.in. z ochroną zabytków zasadnym jest odesłanie do stron internetowych poświęconych funduszom. Informacje o zasadach i kryteriach dotyczących możliwości pozyskiwania środków finansowych na zadania związane z ochroną i opieką nad zabytkami znajdują się na podanych poniżej stronach internetowych (stan na 2022 r.):

- Informacje dotyczące programu operacyjnego MKiDN „Edukacja kulturalna” – www.gov.pl;
- Informacje dotyczące programu operacyjnego MKiDN „Groby i cmentarze wojenne w kraju” - www.gov.pl;
- Informacje dotyczące programu operacyjnego MKiDN „Kultura ludowa i tradycyjna” - www.gov.pl;
- Informacje dotyczące programu operacyjnego MKiDN „Miejsca pamięci i trwałe upamiętnienia w kraju” – www.gov.pl;
- Informacje dotyczące programu operacyjnego MKiDN „Ochrona zabytków” - www.gov.pl;
- Informacje dotyczące programu operacyjnego MKiDN „Ochrona zabytków archeologicznych”- www.gov.pl;
- Informacje dotyczące dotacji celowych na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru przyznawanych przez Świętokrzyskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków – www.wuoz.kielce.pl;
- Informacje dotyczące możliwości finansowania przy wykorzystaniu ustawy o partnerstwie publiczno-prywatnym – www.ppp.gov.pl.

11. Realizacja i finansowanie przez gminę zadań z zakresu ochrony zabytków

Gminny Program Opieki nad Zabytkami jest opracowywany na podstawie ustawy z dnia 23 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami i przyjmowany na okres 4 lat.

Jego zadaniem jest przede wszystkim określenie strategii realizacji zadań związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego oraz opieką nad zabytkami na terenie gminy. Stanowi on istotny punkt odniesienia do ukierunkowania polityki gminy w zakresie rozwoju turystyki i promocji.

W dążeniu do urzeczywistnienia wizji rozwoju Gminy Brody kluczową rolę związaną z zabytkami przyjmują niektóre cele operacyjne Strategii Rozwoju Gminy Brody. Efektywna informacja i promocja gminy oraz zwiększenie liczby działań kulturalnych na terenie gminy należące do społecznego obszaru priorytetowego Strategii, mają być wprowadzane między innymi poprzez wydanie gazetek gminnych, zwiększenie liczby publikacji książkowych na temat Gminy Brody, działalność serwisu internetowego poświęconego gminie prowadzonego przez Urząd Gminy, organizację większej liczby imprez o charakterze kulturalnym oraz promujących gminę turystycznie. Priorytet inwestycyjny 6.3 Zachowanie, ochrona, promowanie i rozwój dziedzictwa naturalnego i kulturowego natomiast opiera się na:

1. Zachowaniu i zabezpieczeniu obiektów dziedzictwa kulturowego i obiektów zabytkowych dla celów rozwoju społeczno - gospodarczego, dostosowaniu obiektów dziedzictwa kulturowego do funkcji turystycznych lub kulturowych,
2. Promocji dziedzictwa kulturowego regionu wraz z tworzeniem i promocją produktów tradycyjnych i regionalnych oraz kompleksowych produktów turystycznych (w tym tworzenie szlaków kulturowych i organizacja wydarzeń kulturowo – promocyjnych),
3. Rozwoju zasobów kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, kulturowego (w tym poprawie jakości funkcjonowania instytucji kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, kulturowego), budowie, przebudowie i renowacji instytucji kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, kulturowego oraz budowie, przebudowie i remoncie instytucji kultury oraz konserwacji i restauracji obiektów zabytkowych wraz z dostosowaniem do prowadzenia działalności kulturalnej, w tym działalności gospodarczej,
4. Zakupie wyposażenia oraz konserwacji muzealiów, materiałów archiwalnych starodruków i tym podobne,
5. Wsparciu i rozwoju centrów informacji turystycznej, kulturalnej i promocji kultury,
6. Promocji dziedzictwa naturalnego regionu oraz jego wykorzystaniu do celów turystycznych.

Kierunki działań rewitalizacyjnych uwzględnionych w Lokalnym Programie Rewitalizacji dla Gminy Brody koncentrują się na rozwiązaniu kluczowych problemów mieszkańców gminy. Ich wybór jest efektem przeprowadzonych konsultacji społecznych. Szczególnie zwrócić uwagę należy na strefę przestrzenną, dla której obrano cel główny: Rozwój turystyki poprzez dostosowanie i przekształcenie aktualnej bazy turystyczno - rekreacyjnej do nowych funkcji. Kierunek działań numer 5 odnosi się do odnowy zabytków, obiektów kulturalnych i dziedzictwa kulturowego (miejsca zabytkowe, miejsca pamięci, kultu religijnego). Głównym celem podejmowanych działań w sferze przestrzennej będzie utworzenie na rewitalizowanych obszarach przestrzeni publicznej dostępnej dla mieszkańców i turystów odwiedzających gminę.

Zadania z zakresu ochrony zabytków realizowane w ramach Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami na lata 2021-2024:

1. Renowacja Kościoła Parafialnego pod wezwaniem Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny w Krynkach wraz z otoczeniem i zabytkowym wyposażeniem oraz cmentarzem i budynkiem starej plebani,
2. Renowacja drewnianej bramy wraz z dwiema dzwonicami na terenie kościoła parafialnego w Krynkach,
3. Renowacja figur przydrożnych na terenie rewitalizowanym w Gminie Brody,
4. Zagospodarowanie terenu przy zabytkowym budynku zarządu dawnej walcowni i pudlingarni z 1840 r. oraz jego rewitalizacja wraz z wykonaniem jego odwodnienia.
5. Promocja zabytków znajdujących się na terenie Gminy Brody.

Powyżej wymienione zadania związane są z zabytkami, które mają największe znaczenie dla danego okresu Programu. Zarówno Kościół parafialny w Krynkach, jak i jego otoczenie wraz z zabytkową bramą są unikatowymi obiektami na terenie gminy. Wymagają zatem szczególnej ochrony i systematycznej renowacji. Sam budynek murowanej świątyni został wzniesiony w latach 1724-1727. Obecnie w jego obrębie oraz na terenie go otaczającym trwają prace związane z przygotowaniem do obchodów trzechsetnej rocznicy budowy. Zwrócić należy również uwagę na liczne przydrożne figurki, m.in. kamienną figurę Matki Boskiej z Dzieciątkiem z 1904 r. W związku ze zbliżającą się 120-tą rocznicą fundacji, przeprowadzenie prac renowacyjnych będzie niezbędne, tym bardziej, że obecny stan jej zachowania wymaga przeprowadzenia ich w najbliższym czasie.

W celu właściwej i skutecznej ochrony zasobów kulturowych wykorzystane zostaną środki możliwe do zabezpieczenia z budżetu gminy na ten cel, jak również w miarę możliwości prowadzone będą programy czerpiące z budżetów innych publicznych źródeł, tj.: środki z funduszy europejskich dystrybuowane na poziomie krajowym lub wojewódzkim, środki finansowe z budżetu państwa przyznawane przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego oraz środki województwa świętokrzyskiego. Ponadto finansowanie zadań w ramach Programu może odbyć się z wykorzystaniem dochodów własnych instytucji kultury oraz środków prywatnych osób fizycznych, stowarzyszeń lub fundacji. Projekty związane z zabytkami oraz ochroną dziedzictwa są głównymi źródłami uzyskania dofinansowania lub jeśli to możliwe całkowitego sfinansowania prac związanych z zadaniami w ramach Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami na lata 2021-2024.

Legenda:

Zabytki nieruchome:

- 1 – Kościół parafialny pw. Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny w Krynkach
- 2 – Brama (drewniana z dwiema dzwonniami), Krynki
- 3 - Otoczenie w granicach ogrodzenia – cmentarz przykościelny
- 4 – Pozostałości układu wodnego (tama i przepust), Brody
- 5 – Dom zarządu dawnej walcowni i pudlingarni, Brody
- 6 – Dom nr 233 (obecnie ul. Szkolna 5), Brody
- 7 – Linia kolejki wąskotorowej – Starachowicka Kolej Dojazdowa, Lipie
- 8 – Kapliczka, ul. Długa (przy domu nr 59), Krynki
- 9 – Kapliczka św. Jana Nepomucena, Lubienia
- 10 – Kapliczka św. Jana Nepomucena, Dziurów
- 11 – Budynek młyna motorowego, Styków
- 12 – Dawny młyn wodny, Brody
- 13 – Budynek dawnego młyna wodnego, Młynek
- 14 - Budynek dawnego młyna motorowego, Staw Kunowski
- 15 – Dom, ul. Kolejowa 3, Staw Kunowski
- 16 – Komin suszarni, Staw Kunowski
- 17 – Pozostałości ogrodzenia, Brody
- 18 – Cmentarz parafialny rzymsko – katolicki, Krynki
- 19 – Dwa domy robotnicze
- 20 – Zalew Brodzki

Zabytki ruchome:

- 21 – Kamienna Figura Matki Boskiej z Dzieciątkiem, Krynki
- 22 – Kapliczka – kamienny krzyż, Brody
- 23 – Figura Chrystusa Frasobliwego w Krynkach
- 24 – Figura Chrystusa Frasobliwego w Brodach
- 25 – Ołtarz główny, Kościół parafialny w Krynkach
- 26 – Ołtarz w kaplicy północnej, Kościół parafialny w Krynkach
- 27 – Dwa ołtarze boczne w nawie 1. Św. Marcina, 2. Św. Józefa, Kościół parafialny w Krynkach
- 28 – Ołtarz boczny w kaplicy południowej, Kościół parafialny w Krynkach
- 29 – Ambona, Kościół parafialny w Krynkach
- 30 – Chór muzyczny, Kościół parafialny w Krynkach
- 31 – Chrzcielnica w typie gotyckim, Kościół parafialny w Krynkach
- 32 – Kamienna chrzcielnica, Kościół parafialny w Krynkach
- 33 – Chrzcielnica wczesnoklasycystyczna, Kościół parafialny w Krynkach
- 34 – Kropielnica, Kościół parafialny w Krynkach
- 35 – Rzeźba – krucyfiks ścienny, Kościół parafialny w Krynkach
- 36 – Epitafium Jana Myśliwskiego i Szymona Kedrawskiego, Kościół parafialny w Krynkach
- 37 – Epitafium Grzegorza Kwiecińskiego, Kościół parafialny w Krynkach
- 38 – Kraty barokowe, Kościół parafialny w Krynkach
- 39 – Kielich mszalny późnobarokowy, Kościół parafialny w Krynkach
- 40 - Pacyfikał, Kościół parafialny w Krynkach
- 41 – Kielich mszalny klasycystyczny, Kościół parafialny w Krynkach
- 42 – Ornat biały, Kościół parafialny w Krynkach
- 43 – Figura przydrożna św. Stanisława Biskupa, Krynki
- 44 – Rzeźba – krucyfiks ścienny późnogotycki, Kościół parafialny w Krynkach
- 45 – Rzeźba – lichtarz, Kościół parafialny w Krynkach
- 46 – Dwanaście witraży, Kościół parafialny w Krynkach
- 47 – Obraz ś. Józef z Dzieciątkiem, Kościół parafialny w Krynkach
- 48 – Płyta inskrypcyjna, Krynki

Zabytki archeologiczne:

- 49 – Stanowisko 1 AZP 81-67, Obręb Lipie
50 – Stanowisko 2 AZP 81-67, Obręb Adamów
51 – Stanowisko 3 AZP 81-68, Obręb Lubienia
52 – Stanowisko 4 AZP 81-68, Obręb Lubienia
53 – Stanowisko 5 AZP 81-68, Obręb Lubienia
54 – Stanowisko 6 AZP 81-68, Obręb Lipie, Lubienia
55 – Stanowisko 7 AZP 81-68, Obręb Lipie, Lubienia
56 – Stanowisko 8 AZP 81-68, Obręb Lubienia
57 – Stanowisko 9 AZP 81-68, Obręb Lubienia
58 – Stanowisko 3 AZP 81-69, Obręb Lubienia
59 – Stanowisko 5 AZP 81-69, Obręb Lubienia
60 – Stanowisko 6 AZP 81-69, Obręb Lubienia
61 – Stanowisko 7 AZP 81-69, Obręb Lubienia
62 – Stanowisko 8 AZP 81-69, Obręb Lubienia
63 – Stanowisko 4 AZP 81-70, Obręb Lubienia
64 – Stanowisko 11 AZP 82-67, Obręb Dziurów
65 – Stanowisko 12 AZP 82-67, Obręb Kuczów
66 – Stanowisko 13 AZP 82-67, Obręb Kuczów
67 – Stanowisko 22 AZP 82-67, Obręb Adamów
68 – Stanowisko 1 AZP 82-68, Obręb Lubienia, Adamów, Ruda
69 – Stanowisko 2 AZP 82-68, Obręb Adamów
70 – Stanowisko 3 AZP 82-68, Obręb Ruda
71 – Stanowisko 4 AZP 82-68, Obręb Lubienia
72 – Stanowisko 6 AZP 82-68, Obręb Bór Kunowski
73 – Stanowisko 5 AZP 82-69, Obręb Bór Kunowski
74 – Stanowisko 6 AZP 82-69, Obręb Lubienia
75 – Stanowisko 7 AZP 82-69, Obręb Lubienia
76 – Stanowisko 8 AZP 82-69, Obręb Bór Kunowski
77 – Stanowisko 1 AZP 82-70, Obręb Lubienia
78 – Stanowisko 77 AZP 83-67, Obręb Kuczów
79 – Stanowisko 1 AZP 83-68, Obręb Styków
80 – Stanowisko 2 AZP 83-68, Obręb Styków
81 – Stanowisko 3 AZP 83-68, Obręb Jabłonna
82 – Stanowisko 4 AZP 83-68, Obręb Jabłonna
83 – Stanowisko 5 AZP 83-68, Obręb Jabłonna
84 – Stanowisko 6 AZP 83-68, Obręb Jabłonna
85 – Stanowisko 7 AZP 83-68, Obręb Jabłonna
86 – Stanowisko 8 AZP 83-68, Obręb Jabłonna
87 – Stanowisko 9 AZP 83-68, Obręb Jabłonna
88 – Stanowisko 10 AZP 83-68, Obręb Jabłonna
89 – Stanowisko 135 AZP 83-68, Obręb Krynki
90 – Stanowisko 138 AZP 83-68, Obręb Krynki

W części graficznej przedstawiono lokalizację obiektów materialnego dziedzictwa kulturowego, objętych formami ochrony zabytków oraz ujętych w gminnej ewidencji zabytków tj., zabytków nieruchomych, ruchomych oraz archeologicznych.

13. Aneksy

Rozdział pełni rolę informacyjną i zawiera wykazy zabytków nieruchomości, ruchomych, archeologicznych oraz obiektów ujętych w gminnej ewidencji zabytków.

Lista nr. 1

Wykaz obiektów nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków

Miejscowość	Obiekt	Datowanie	Adres	Numer rejestru	Data wpisu do rejestru
Brody	ZESPÓŁ DOMU, ul. Szkolna 5: - DOM nr 233 (obecnie ul. Szkolna 5) - pozostałości ogrodzenia, mur., ok. 1910	XIX-XX w.	Brody ul. Szkolna 5, nr działki 322/5, ob. Brody	A.803	Decyzja z 16.05.1994 r.
Brody	POZOSTAŁOŚCI UKŁADU WODNEGO: 1) Tama 2) Przepust (Pozostałości zespołu przemysłowo-urbanistycznego dawnej walcowni i pudlingarni)	1840 r.	Brody pomiędzy ulicą Starachowicką i Sportową, nr działek 178/2, 44, ob. Brody	A.801/1-2	Decyzja z 01.12.1956 r., 15.06.1967 r.
Brody	DOM ZARZĄDU DAWNEJ WALCOWNI I PUDLINGARNI (Pozostałości zespołu przemysłowo-urbanistycznego dawnej walcowni i pudlingarni)	1840 r.	Brody ul. Starachowicka 9, nr działki 1301, ob. Brody	A.802	Decyzja z 06.09.1971 r., 30.09.1996 r.
Krynki	ZESPÓŁ KOŚCIOŁA PARAFIALNEGO: 1. Kościół parafialny 2. Brama (drewniana z dwiema dzwonicami) 3. Otoczenie w granicach ogrodzenia (cmentarz przykościelny)	XV-XVIII w.	Krynki ul. Kościelna 16, nr działki 935/2, ob. Krynki	A.804/1-3	Decyzja z 04.10.1956 r., 23.06.1967 r.
Lipie	LINIA KOLEJKI WĄSKOTOROWEJ wraz z obiektami inżynieryjnymi – Starachowicka Kolej Dojazdowa	1950 r.	Lipie – Lubienia, nr działek 324 ob. Lipie, 755 ob. Lubienia	A.827	Decyzja z 14.02.1995 r.

Lista nr. 2

Wykaz obiektów ruchomych wpisanych do rejestru zabytków

Miejscowość	Obiekt	Adres	Numer rejestru	Data wpisu do rejestru
Krynki	Figura Matki Boskiej z Dzieciątkiem z 1904 r.	Krynki, skrzyżowanie ulic Kościelnej i Aptecznej, nr działek 327/1, 327/9, ob. Krynki	178 B	Decyzja z 28.10.2009 r.
Krynki	<p>Wystrój i wyposażenie Kościoła Parafialnego p.w. Wniebowzięcia NMP w Krynkach:</p> <ul style="list-style-type: none">- Ołtarz główny z 1812 r., w retabulum obraz „Wniebowzięcie Matki Boskiej” z 1812 r. oraz dwie rzeźby „Św. Piotr” i „Św. Paweł” z 1871 r.;- Ołtarz w kaplicy północnej z początku XVIII w., w retabulum dwa obrazy: „Św. Antoni adorujący Matkę Bożą z Dzieciątkiem” z 1727 r. i „Święta Rodzina” z I ćw. XVIII w. oraz dwie rzeźby: „Św. Stanisław” i „Św. Wojciech” z I ćw. XVIII w.;- Dwa ołtarze boczne św. Marcina i św. Józefa z lat 80-tych XIX w.;- Ołtarz boczny w kaplicy południowej z początku XX w.;- Ambona z I połowy XVIII w., w kulminacji figura Chrystusa z początku XX w.;- Chór muzyczny: balustrada, prospekt organowy i organy z ok. 1900 r.;- Chrzcielnica w typie gotyckim z XVI w.;- Chrzcielnica barokowa z 1703 r.;- Chrzcielnica wczesnoklasycystyczna z tuż przed 1793 r.;- Kropielnica barokowa z II ćw. XVIII w.;- Rzeźba „Krucyfiks ścienny” o cechach ludowych z XIX w.;- Epitafium Jana Myśliwskiego i Szymona Kędrowskiego z 1862 r.;- Epitafium Grzegorza Kwiecińskiego z 1890 r.;- Dwie kraty barokowe z II ćw. XVIII w.;- Kielich mszalny późnobarokowy z XVIII w.;- Dwa pacyfikały klasycystyczne I połowy XIX w.;- Kielich mszalny neorenesansowy z 1900 r.;- Ornat biały – XX w. z haftem późnobarokowym na kolumnach z XVIII w. <p>Teren przykościelny:</p> <ul style="list-style-type: none">- Figura przydrożna św. Stanisława Biskupa z XVIII w.	Krynki ul. Kościelna 16, nr działki 935/2, ob. Krynki	329 B	Decyzja z 08.02.2013 r.

Krynki	<p>Wystrój i wyposażenie Kościoła Parafialnego p.w. Wniebowzięcia NMP w Krynkach:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Rzeźba – Krucyfiks ścienny późnogotycki z początku XVI w.; - Rzeźba – Lichtarz z II połowy XVIII w.; - Dwanaście witraży w nawie, kaplicach pd. i płn. i w prezbiterium wykonane z 1954 r.; - Obraz „Św. Józef z Dzieciątkiem” późnobarokowy/klasycystyczny z końca XVIII w. początku XIX w. 	Krynki ul. Kościelna 16, nr działki 935/2, ob. Krynki	329 B	Decyzja z 19.10.2015 r.
Krynki	<p>Wystrój i wyposażenie Kościoła Parafialnego p.w. Wniebowzięcia NMP w Krynkach:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Płyta inskrypcyjna klasycystyczna z 1765 r. 	Krynki ul. Kościelna 16, nr działki 935/2, ob. Krynki	329 B	Decyzja z 18.09.2019 r.

Lista nr. 3

Wykaz obiektów ujętych w Gminnej Ewidencji Zabytków Gminy Brody

Miejscowość	Adres	Nr działki	Obiekt	Datowanie	Nr rejestru i data wpisania
Brody	ul. Szkolna 5	322/5, ob. Brody	Dom nr 233 - Zespół domu, ul. Szkolna 5	1910 r.	Nr rej. 803, decyzja z 16.05.1994 r.
Brody	ul. Szkolna 5	322/5, ob. Brody	Pozostałości ogrodzenia, mur., ok. 1910 – Zespół domu, ul. Szkolna 5	ok. 1910 r.	
Brody	między ulicą Starachowicką i Sportową	178/2, 44, ob. Brody	Pozostałości układu wodnego (tama i przepust) – pozostałości zespołu przemysłowo-urbanistycznego dawnej walcowni i pudlingarni	1840 r.	Nr rej. A.801/1-2, decyzja z 01.12.1956 r., 15.06.1967 r.
Brody	ul. Starachowicka 9	1301, ob. Brody	Dom zarządu dawnej walcowni i pudlingarni – pozostałości zespołu przemysłowo-urbanistycznego dawnej walcowni i pudlingarni	1840 r.	Nr rej. A.802, decyzja z 06.09.1971 r., 30.09.1996 r.
Brody	ul. Nadrzeczna 15 i 19	246, 247, 248, 249, 250, 251, 252, 253, ob. Brody	Dwa domy robotnicze ul. Nadrzeczna 15 i 19	ok. 1840 r.	
Brody	Brody	44, 54/3, ob. Brody	Staw na rzece Kamiennej, obecnie przekształcony w Zalew Brodzki	1964 r.	
Brody	ul. Piaskowa 21	634/2, ob. Brody	Dawny młyn wodny, p. elektryczny, ob. Nieużytkowany, ul. Piaskowa, drewn.-mur.	Początek XX wieku	
Brody	ul. Nad Torami	146/32, ob. Ruda	Kapliczka – kamienny krzyż z 1817 r.	1817 r.	
Brody	ul. Radomska 17	142/2, ob. Brody	Figura Chrystusa Frasobliwego w Brodach	1840 r.	
Dziurów	ul. Świętego Jana	298/1, ob. Dziurów	Kapliczka Św. Jana Nepomucena, ul. Św. Jana, mur.	II ćw. XX w.	
Krynki	ul. Kościelna 16	935/2, ob. Krynki	Kościół parafialny pw. Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny w Krynkach – Zespół Kościoła Parafialnego	1727 r.	Nr rej. A.804/1-3, decyzja z 04.10.1956 r., 23.06.1967 r.

Krynki	ul. Kościelna 16	935/2, ob. Krynki	Brama (drewniana z dwiema dzwonicami) – Zespół Kościoła Parafialnego	1779 r.	Nr rej. A.804/1-3, decyzja z 04.10.1956 r.
Krynki	ul. Kościelna 16	935/2, ob. Krynki	Otoczenie w granicach ogrodzenia (cmentarz przykościelny) – Zespół Kościoła Parafialnego	ok. 1727 r.	Nr rej. A.804/1-3, decyzja z 04.10.1956 r.
Krynki	ul. Cmentarna	359, 357/2, 360/2, 361/14, 361/6, ob. Krynki	Cmentarz parafialny rzymsko-katolicki w Krynkach	1815 r.	
Krynki	ul. Długa 59	416, ob. Krynki	Kapliczka, ul. Długa, mur.	Początek XX wieku	
Krynki	Skrzyżowanie ul. Kościelnej i ul. Aptecznej	327/1, 327/9, ob. Krynki	Kamienna Figura Matki Boskiej z Dzieciątkiem z 1904 r.	1904 r.	Nr rej. 178 B z 28.10.2009 r.
Krynki	Skrzyżowanie ul. Kościelnej i ul. Cmentarnej	935/2, ob. Krynki	Figura przydrożna Św. Stanisława Biskupa	II połowa XVI w.	Nr 329B, poz. 19 z 08.02.2013 r.
Krynki	ul. Cmentarna – obok wejścia na cmentarz parafialny	935/2, ob. Krynki	Płyta inskrypcyjna z 1765 r.	1765 r.	Nr rej. 329 B z 18.09.2019 r.
Krynki	ul. Kościelna 16	935/2, ob. Krynki	Kamienna Chrzcielnica z 1703 r.	1703 r.	Nr rej. 329B z 15.12.2010 r.
Krynki	Skrzyżowanie ul. Kościelnej i ul. Długiej	371, ob. Krynki	Figura Chrystusa Frasobliwego w Krynkach	1824 r.	
Lipie - Lubienia	Lipie - Lubienia	324 ob. Lipie, 775 ob. Lubienia	Linia kolei wąskotorowej wraz z obiektami inżynieryjnymi – Starachowicka Kolej Dojazdowa (odcinek w obrębie terytorium gminy Brody)	1950 r.	Nr rej. A.827, decyzja z 14.02.1995 r.
Lubienia	Lubienia	484, ob. Lubienia	Kapliczka Św. Jana Nepomucena, w pobliżu drogi krajowej nr 9, mur.	Początek XIX w.	
Młynek	ul. Podgórska 39	900/3, ob. Młynek	Budynek dawnego młyna wodnego, p. elektrycznego, drewn.	1918 r.	
Staw Kunowski	ul. Kolejowa 3	842/1, ob. Staw Kunowski	Dom, ul. Kolejowa 3, drewn.	Lata 30. XX w.	

Staw Kunowski	ul. Szkolna	1/2, ob. Staw Kunowski	Komin suszarni, mur. – Zespół tartaku	Lata 20. XX wieku	
Staw Kunowski	ul. Nadrzeczna 1	887, ob. Staw Kunowski	Budynek dawnego młyna motorowego, p. elektrycznego, mur.	Lata 20. XX wieku	
Styków	ul. Słoneczna	342, ob. Styków	Budynek dawnego młyna motorowego, p. elektrycznego, ul. Słoneczna 31, drewn.	ok. 1920 r.	
Lipie	Lipie	131/1201, 130/1203, 142/1206, ob. Lipie	Stanowisko archeologiczne AZP 81-67/1 - mielerze	Nowożytność / XIX – XX w.	
Adamów	Adamów	171/1200, ob. Adamów	Stanowisko archeologiczne AZP 81-67/2 – kopalnia – miejsce eksploatacji surowców naturalnych	Nowożytność, XIX – XX w.	
Lubienia	Lubienia	84/2, ob. Lubienia	Stanowisko archeologiczne AZP 81-68/3 – ślad osadnictwa	Średniowiecze - nowożytność	
Lubienia	Lubienia	243/2, ob. Lubienia	Stanowisko archeologiczne AZP 81-68/4 – ślad osadnictwa	Średniowiecze - nowożytność	
Lubienia	Lubienia	23/1201, 22/1202, 47/1201, 48/1201, ob. Lubienia	Stanowisko archeologiczne AZP 81-68/5 – zespół mielerzy	XIX w.	
Lipie - Lubienia	Lipie - Lubienia	162/1200, ob. Lipie, 78/1200, ob. Lubienia	Stanowisko archeologiczne AZP 81-68/6 – okopy wojenne	I – II wojna światowa	
Lipie - Lubienia	Lipie – Lubienia	142/1206, ob. Lipie, 50/1201, ob. Lubienia	Stanowisko archeologiczne AZP 81-68/7 – droga śródleśna	XIX/XX w.	
Lubienia	Lubienia	104/1200, ob. Lubienia	Stanowisko archeologiczne AZP 81-68/8 – kopalnia / wylot sztolni	XIX – XX w.	
Lubienia	Lubienia	24/1201, ob. Lubienia	Stanowisko archeologiczne AZP 81-68/9 – znalezisko luźne	Okres wpływów rzymskich	
Lubienia	Lubienia	11/1200, 12/1200, 13/1200, ob. Lubienia	Stanowisko archeologiczne AZP 81-69/3 – zespół mielerzy	XIX w.	
Lubienia	Lubienia	90/1200, ob. Lubienia	Stanowisko archeologiczne AZP 81-69/5 – ślad osadniczy	Epoka kamienia	

Lubienia	Lubienia	31/1200, ob. Lubienia	Stanowisko archeologiczne AZP 81-69/6 – karczma „Murowanka”	XIX -XX w.	
Lubienia	Lubienia	64/1200, ob. Lubienia	Stanowisko archeologiczne AZP 81-69/7 – domniemane cmentarzysko	II w. p.n.e.	
Lubienia	Lubienia	59/1200, 60/1200, ob. Lubienia	Stanowisko archeologiczne AZP 81-69/8 – domniemane cmentarzysko	Okres wpływów rzymskich	
Lubienia	Lubienia	80/1200, 105/1200, ob. Lubienia	Stanowisko archeologiczne AZP 81-70/4 - okop	I – II wojna światowa	
Dziurów	Dziurów	790, ob. Dziurów	Stanowisko archeologiczne AZP 82-67/11 – ślad osadnictwa	Paleolit schyłkowy	
Kuczów	Kuczów	265, ob. Kuczów	Stanowisko archeologiczne AZP 82-67/12 – ślad osadnictwa	Nie określono	
Kuczów	Kuczów	246, ob. Kuczów	Stanowisko archeologiczne AZP 82-67/13 – ślad osadnictwa	Nie określono	
Adamów	Adamów	177/1201, 170/1200, 171/1200, ob. Adamów	Stanowisko archeologiczne AZP 82-67/22 – kopalnia / miejsce eksploatacji surowców naturalnych	XIX – XX w.	
Lubienia – Adamów - Ruda	Lubienia – Adamów - Ruda	125/1211, 127/1200, 128/1200, 129/1200, 13/1200, ob. Lubienia, 170/1200, 169/1200, 176/1203, ob. Adamów, 154/1200, ob. Ruda	Stanowisko archeologiczne AZP 82-68/1 – zespół kilkunastu kopalń – miejsc eksploatacji surowców naturalnych	XIX – XX w.	
Adamów	Adamów	181/1208, ob. Adamów	Stanowisko archeologiczne AZP 82-68/2 – miejsce eksploatacji surowców naturalnych - kopalnia	XIX – XX w.	
Ruda	Ruda	155/1200, ob. Ruda	Stanowisko archeologiczne AZP 82-68/3 – miejsce eksploatacji surowców naturalnych - kopalnia	XIX – XX w.	
Lubienia	Lubienia	130/1200, ob. Lubienia	Stanowisko archeologiczne AZP 82-68/4 - kopalnia	XIX – XX w.	
Bór Kunowski	Bór Kunowski	242/1200, ob. Bór Kunowski	Stanowisko archeologiczne AZP 82-68/6 – zespół mielerzy	XIX w.	

Bór Kunowski	Bór Kunowski	220/1200, ob. Bór Kunowski	Stanowisko archeologiczne AZP 82-69/5 – miejsce eksploatacji surowców naturalnych	Nie określono	
Lubienia	Lubienia	115/1201, ob. Lubienia	Stanowisko archeologiczne AZP 82-69/6 – ślad osadniczy	Epoka kamienia - nowożytność	
Lubienia	Lubienia	117/1200, ob. Lubienia	Stanowisko archeologiczne AZP 82-69/7 – ślad osadniczy	Nowożytność	
Bór Kunowski	Bór Kunowski	242/1200, 241/1202, 249/1201, 248/1200, ob. Bór Kunowski	Stanowisko archeologiczne AZP 82-69/8 – zespół mielerzy	XIX w.	
Lubienia	Lubienia	134/1200, 133/1200, 106/1200, 105/1200, ob. Lubienia	Stanowisko archeologiczne AZP 82-70/1 - okop	I – II wojna światowa	
Kuczów	Kuczów	620/2, ob. Kuczów	Stanowisko archeologiczne AZP 83-67/77 – ślad osadniczy	Neolit	
Styków	Styków	720, ob. Styków	Stanowisko archeologiczne AZP 83-68/1 – ślad osadnictwa	XVI – XVII w.	
Styków	Styków	732/1, ob. Styków	Stanowisko archeologiczne AZP 83-68/2 – ślad osadniczy	XVI – XVIII w.	
Jabłonna	Jabłonna	138, ob. Jabłonna	Stanowisko archeologiczne AZP 83-68/3 – stanowisko produkcji dymarskiej	Okres wpływów rzymskich - nowożytność	
Jabłonna	Jabłonna	102/1, ob. Jabłonna	Stanowisko archeologiczne AZP 83-68/4 – ślad osadnictwa	Nowożytność	
Jabłonna	Jabłonna	110, ob. Jabłonna	Stanowisko archeologiczne AZP 83-68/5 – ślad osadnictwa	Późne średniowiecze - nowożytność	
Jabłonna	Jabłonna	352/2, ob. Jabłonna	Stanowisko archeologiczne AZP 83-68/6 - osada	Neolit	
Jabłonna	Jabłonna	316, ob. Jabłonna	Stanowisko archeologiczne AZP 83-68/7 – ślad produkcji dymarskiej	Okres wpływów rzymskich	

Jabłonna	Jabłonna	306, 307, 308, 309, 330, ob. Jabłonna	Stanowisko archeologiczne AZP 83-68/8 – stanowisko dymarskie wielopieczowiskowe	Okres wpływow rzymskich	
Jabłonna	Jabłonna	303, ob. Jabłonna	Stanowisko archeologiczne AZP 83-68/9 – stanowisko dymarskie wielopieczowiskowe	Okres wpływow rzymskich	
Jabłonna	Jabłonna	298/2, ob. Jabłonna	Stanowisko archeologiczne AZP 83-68/10 - osada	Neolit – późne średniowiecze	
Krynki	Krynki	281/1201, 267/1202, 268/1202, 282/1201, 1301, 282/1202, 281/1202, ob. Krynki	Stanowisko archeologiczne AZP 83-68/135 – pole górnicze – kopalnie rudy żelaza	XIX – XX w.	
Krynki	Krynki	305/1200, ob. Krynki	Stanowisko archeologiczne AZP 83-68/138 – znaleziska luźne	Okres wpływow rzymskich	